

Verdieping Centraal Economisch Plan 2023

Achtergrond en verdieping
bij de raming:

macro-economie

overheidsfinanciën

koopkracht

armoede

Uitgelicht:

- Inflatie daalt maar verbreedt
- Verkenning economische ontwikkeling tot en met 2031
- Overheidsschuld stijgt door tekorten
- Armoede stijgt na tijdelijke daling

Inhoudsopgave

Vooraf

Dit Verdiepingsdocument hoort bij het Centraal Economisch Plan 2023 van het CPB ([link](#)). Het bevat een beschrijving per deelonderwerp van de economie, overheidsfinanciën, koopkracht en armoede.

1	Economische ontwikkeling 2023-2024.....	3
1.1	Groei van wereldeconomie vertraagt; inflatie neemt af.....	3
1.2	Nederlandse groei houdt aan, vooral dankzij uitvoer.....	6
1.3	De arbeidsmarkt blijft krap.....	14
1.4	Inflatie daalt maar kerninflatie blijft hoog; inhaalslag lonen.....	17
1.5	Omslag op de woningmarkt; prijscorrectie blijft beperkt.....	22
1.6	Pensioenen: na forse indexaties anticipatie op nieuw stelsel.....	24
2	Economische verkenning 2025–2031.....	25
3	Overheidsbegroting.....	28
3.1	Overheidsschuld stijgt door tekorten rond 3%.....	28
3.2	Tijdelijke energiesteun loopt af in 2024, overheidsschuld neemt jaarlijks verder toe.....	30
3.3	Stijgende lasten blijven achter bij de economische groei.....	34
4	Koopkracht en armoede.....	37
4.1	Enig herstel koopkracht werkenden en gepensioneerden.....	39
4.2	Meer uitkeringsgerechtigden vallen onder armoedegrens.....	41
	Belangrijkste beleidswijzigingen sinds MEV 2023.....	42
	Bijlage BLO.....	43
	Bijlage Uitgavenplafond.....	44
	Bijlage Inkomstenkader.....	45
	Digitale bijlagen.....	46
	Tekstkader (1/2): Collectieve verarming.....	10
	Tekstkader (2/2): Belastinguitstel maakt schuld.....	36

1 Economische ontwikkeling 2023-2024

1.1 Groei van wereldeconomie vertraagt; inflatie neemt af

Kort

- De aanhoudende oorlog in Oekraïne en de hoge inflatie hebben een drukkend effect op de groei van de wereldeconomie, al geeft de heropening van China een positieve impuls. In 2024 trekt de groei weer aan
- De inflatie binnen de eurozone is historisch gezien erg hoog, maar zal de komende jaren sterk dalen
- Zowel korte als lange rentes zijn flink opgelopen door verkrappend monetair beleid wereldwijd

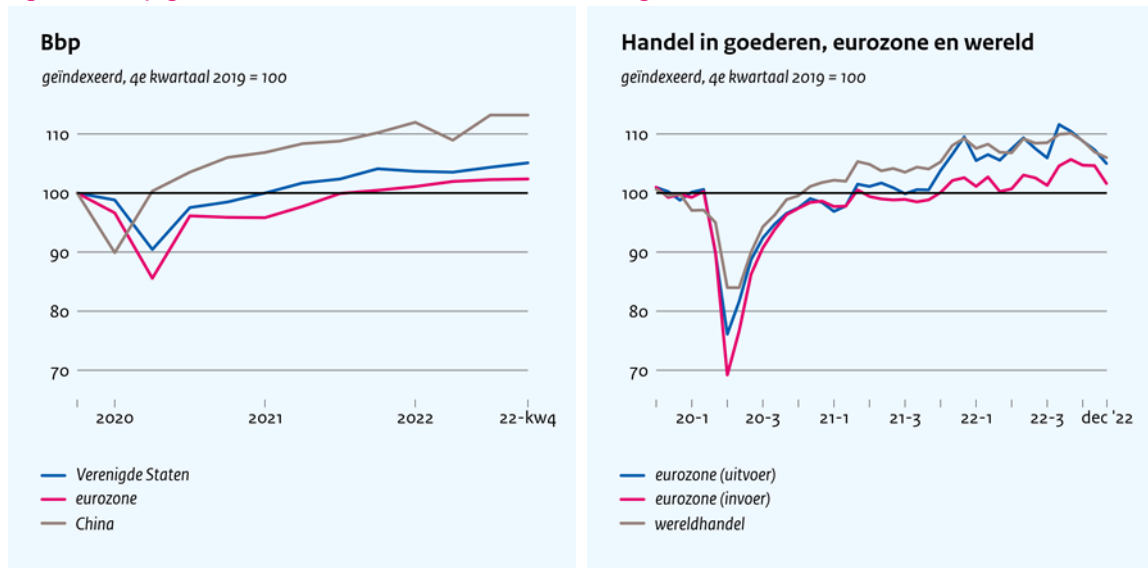
Tabel 1.1 Internationale kerngegevens, 2021-2024

	2021	2022	2023	2024
	mutaties per jaar in %			
Volumes				
Bbp wereld	6,1	3,6	2,7	3,2
Bbp eurozone	5,3	3,5	0,8	1,5
Wereldhandelsvolume goederen en diensten	10,5	5,5	2,3	3,2
Relevante wereldhandel goederen en diensten	8,4	6,9	2,2	2,9
Prijzen				
Inflatie eurozone (hicp)	2,6	8,4	4,2	2,4
Concurrentenprijs (euro) (a)	5,9	10,7	2,8	1,9
	niveaus			
Overig				
Eurokoers (dollar per euro)	1,18	1,05	1,07	1,08
Olieprijs (dollar per barrel)	70,7	100,8	84,3	79,7
Lange rente Duitsland (%)	-0,3	1,2	2,0	2,0
(a) Goederen en diensten exclusief grond- en brandstoffen.				

De mondiale economische groei neemt af van 3,6% in 2022 naar 2,7% in 2023 en trekt daarna weer aan naar 3,2% in 2024. Met name de nog altijd hoge, maar geleidelijk dalende, inflatie remt de economische groei in 2023. De in 2022 ingezette monetaire verkrapping, die de toegenomen inflatie moest beteugelen, heeft een opwaarts effect op rentes. Dit zet een rem op de economische activiteit. De inhaalgroei na corona neemt bij de meeste economieën steeds verder af. Daar staat tegenover dat de Chinese economie in 2023 herstelt. China beëindigde eind 2022 het Zero-Covid-beleid waardoor de verwachting is dat bedrijven en havens niet meer dichtgaan. De (relevante) wereldhandel ontwikkelt zich in lijn met het mondiale bbp: ook de wereldhandelsgroei is relatief beperkt in 2023 maar trekt weer licht aan in 2024. Daarnaast verschuift de vraag

van goederen naar diensten, met name in de Verenigde Staten, na het opheffen van de contactbeperkende maatregelen. Dit heeft een drukkend effect op de handelsgroei in 2023.

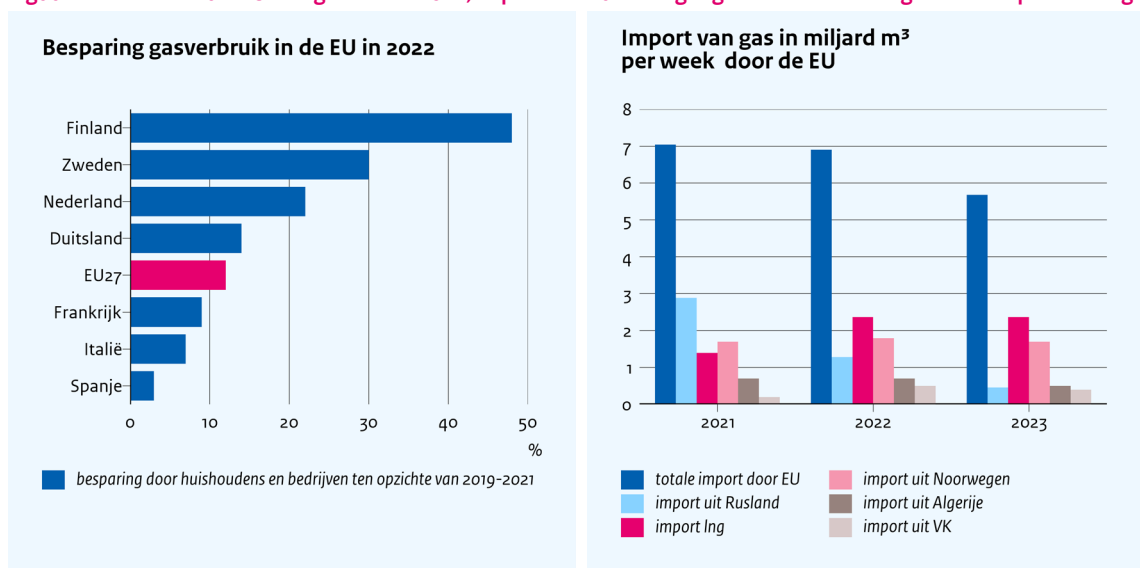
Figuur 1.1 Bbp-groei in VS, eurozone en China vlakkt af; handel in goederen daalt eind 2022

Bron: OESO, TradingEconomics en Wereldhandelsmonitor ([link](#))

De eurozone heeft de energiecrisis beter doorstaan dan verwacht, ondanks de aanhoudend hoge energieprijzen. De oorlog in Oekraïne en de sterk verminderde gasleveranties uit Rusland leidden in 2022 tot hoge energieprijzen en een forse toename van de economische onzekerheid. Sinds begin 2023 is dalen de (olie- en) gasprijzen op de groothandelsmarkt weer. Dat laatste is het gevolg van onder meer de zachte winter en een afname van het gasverbruik in Europa. Omdat deze daling echter vertraagd wordt doorgegeven aan huishoudens en bedrijven, geven zij nog relatief veel geld uit aan energie; dit drukt de bestedingen. Daar staat tegenover dat huishoudens hiervoor door overheden deels worden gecompenseerd. Verder draagt ook de krappe arbeidsmarkt gedurende de ramingsperiode bij aan de consumptie in Europa. De economische groei voor de eurozone komt in 2023 uit op 0,8%. In 2024 neemt de inflatie naar verwachting verder af waardoor de economische groei versnelt naar 1,5%.

Figuur 1.2 Gasverbruik EU fors gedaald in 2022; import van Russisch gas grotendeels vervangen door import van lng

Bron: Bruegel en eigen bewerkingen ([link](#))

De Europese gasvoorraden bevinden zich nu op een relatief hoog niveau, ondanks het grotendeels wegvallen van gasimport vanuit Rusland. Huishoudens en bedrijven hebben het gasverbruik weten te drukken. In 2022 was het totale gasverbruik in de EU 12% lager dan gemiddeld in de periode 2019–2021 (zie figuur 1.2, links).¹ Tegenover de forse terugval van geïmporteerd Russisch gas staat een behoorlijke toename van de import van lng (zie figuur 1.2, rechts).² lng was goed te verkrijgen, omdat China minder nodig had door de vele lockdowns. Maar nu China het Zero-Covid-beleid heeft losgelaten en de economie geleidelijk weer op gang komt, zal de vraag naar lng door China ook weer toenemen. Wel zijn er wereldwijd, mede vanwege de hoge gasprijzen, verschuivingen in de energiemix gaande. Zo verschuift de elektriciteitsopwekking in enkele Aziatische landen (onder andere Japan en Zuid-Korea) naar verwachting meer in de richting van kernenergie en kolen,³ terwijl in de EU het gebruik van kernenergie, waterkracht en wind- en zonne-energie toeneemt. Desondanks bestaat nog steeds het risico dat gastekorten kunnen ontstaan als Rusland stopt met de huidige gasleveranties, de groei van China hoger uitvalt dan verwacht, de zomer onverwacht droog en warm is of de winter van 2023/2024 kouder dan gemiddeld is.

De inflatie binnen de eurozone is momenteel historisch gezien erg hoog, maar zal in de komende jaren sterk dalen. De rap stijgende energieprijzen hebben in 2022 effect gehad op de algehele inflatie, zowel direct als indirect via de doorwerking op de prijzen van andere consumptiegoederen. Dankzij de recente daling van energieprijzen, substitutie tussen energiebronnen, en besparing op energie zal de algehele inflatie in 2023 en 2024 sterk dalen. Ook zijn andere grondstoffenprijzen, waaronder die van metalen, behoorlijk teruggezak, en zijn de vervoerstarieven fors gedaald. De prijzen van deze grondstoffen lopen echter zeer recentelijk weer op, mede als gevolg van het heropenen van de Chinese economie. De kerninflatie blijft gedurende de ramingshorizon historisch gezien wel relatief hoog, mede vanwege stijgende loonkosten en de indirecte doorwerking van energieprijzen.

De inflatiecijfers variëren sterk in de verschillende lidstaten in de eurozone. Dit komt mede door verschillen in de doorwerking van energieprijzen en voedselprijzen. Die verschillen hebben onder meer te maken met het aandeel van deze componenten in het consumptiepakket. Verschillen in overheidsbeleid, met

¹ Zie Bruegel, 17 februari 2023, Natural gas demand tracker, online dataset ([link](#)).

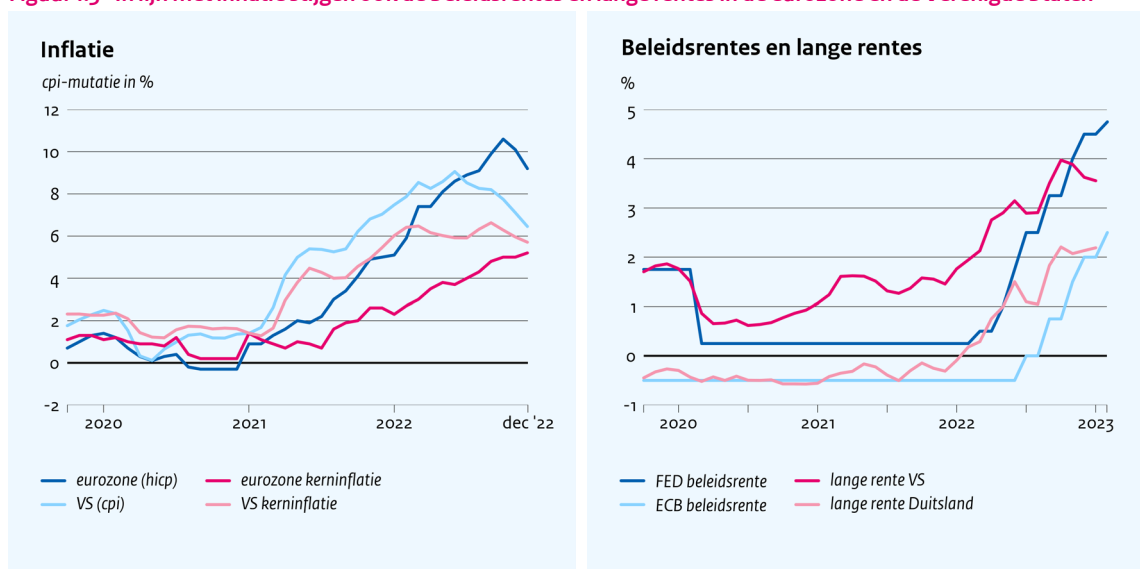
² Zie Bruegel, 21 februari 2023, European natural gas imports, online dataset ([link](#)).

³ Zie Reuters, 5 januari 2023, In 2023, China's appetite for LNG set to rise amid tepid demand across Asia ([link](#)).

als doel de impact van de opgelopen energieprijzen voor consumenten te dempen, zijn ook sterk van invloed geweest. Zo hebben onder andere Frankrijk en Spanje rigoureuus ingegrepen, door naast fiscale wijzigingen ook de stijging van gereguleerde energieprijzen in 2022 verder aan banden te leggen, terwijl Duitsland relatief weinig maatregelen heeft getroffen om de energieprijzen direct te verlagen. Tot slot komen verschillen in de loonontwikkeling tussen landen, die mede samenhangen met verschillen in arbeidsmarktkrapte, terug in de kerninflatie.

Als gevolg van de opgelopen inflatie zijn centrale banken wereldwijd verkrappend monetair beleid gaan voeren. In de Verenigde Staten liep de inflatie al relatief vroeg op, waardoor ook de beleidsrente daar al snel werd verhoogd: deze bedraagt nu 4,5% – 4,75% (zie figuur 1.3, rechts). Marktverwachtingen wijzen op verdere verhogingen gedurende 2023. Ook de Europese Centrale Bank is vanaf juli 2022 haar beleidsrente gaan verhogen en hint op verdere verhogingen: de beleidsrente bedraagt nu 2,5%.⁴ Mede hierdoor is de wisselkoers van de euro ten opzichte van de dollar in de loop van 2022 gedaald en was de euro op enig moment minder dan een dollar waard. Richting de jaarwisseling is deze wisselkoers weer opgeklommen. Daarmee komt de wisselkoers in 2023 uit op 1,07 dollar per euro, volgend op een wisselkoers van 1,05 in 2022. Dit heeft een licht drukkend effect op de geïmporteerde inflatie. Ook de lange rentes zijn flink opgelopen; kapitaalverstrekkers vereisen een hogere nominale vergoeding om de toegenomen inflatie te compenseren (zie figuur 1.3).

Figuur 1.3 In lijn met inflatie stijgen ook de beleidsrentes en lange rentes in de eurozone en de Verenigde Staten

Bron: OESO, ECB en Datastream ([link](#))

1.2 Nederlandse groei houdt aan, vooral dankzij uitvoer

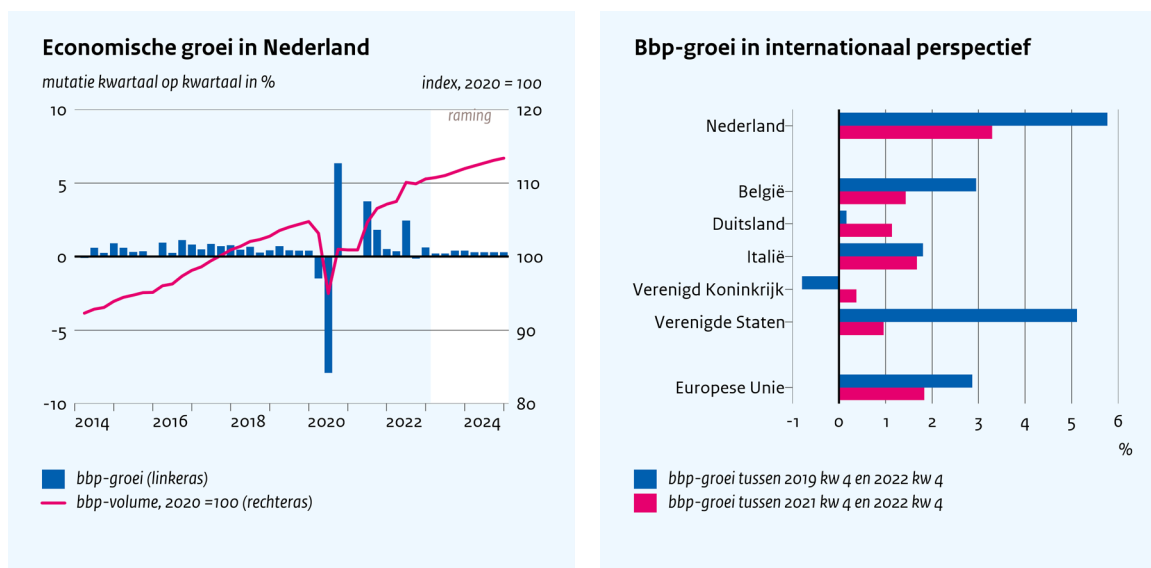
Kort

- De groei van de Nederlandse economie vertraagt in 2023 en 2024
- De uitvoer blijft de voornaamste factor achter de economische groei
- Ook de consumptie blijft ondanks de inflatie verrassend goed op peil

⁴ Het gaat hier om de depositorente: de rente waartegen banken kortlopend (*overnight*) bij de centrale bank geld in bewaring kunnen geven.

Ondanks stevige tegenwind blijft de economie groeien in 2023 en 2024, zij het minder hard dan de afgelopen jaren. In 2022 is dankzij een sterk vierde kwartaal een recessie uitgebleven en is de economie met 4,5% gegroeid. Hiermee ligt het Nederlandse bbp ruim boven het potentiële bbp (zie hoofdstuk 2). In de ramingsjaren groeit het bbp met respectievelijk 1,6% (2023) en 1,4% (2024). Deze groei is evenwichtig verdeeld over alle kwartalen (zie figuur 1.4, links). Van de groei in 2023 is 1,0% overloop vanuit 2022.⁵ Deze groeicijfers liggen slechts licht onder het pre-coronagemiddelde (2,1% over de periode 2014–2019). Dit is opmerkelijk gezien diverse drukkende factoren zoals de energiecrisis, opgelopen producenten- en consumentenprijzen en een afkoelende wereldeconomie.

Figuur 1.4 De Nederlandse economie blijft sterk presteren

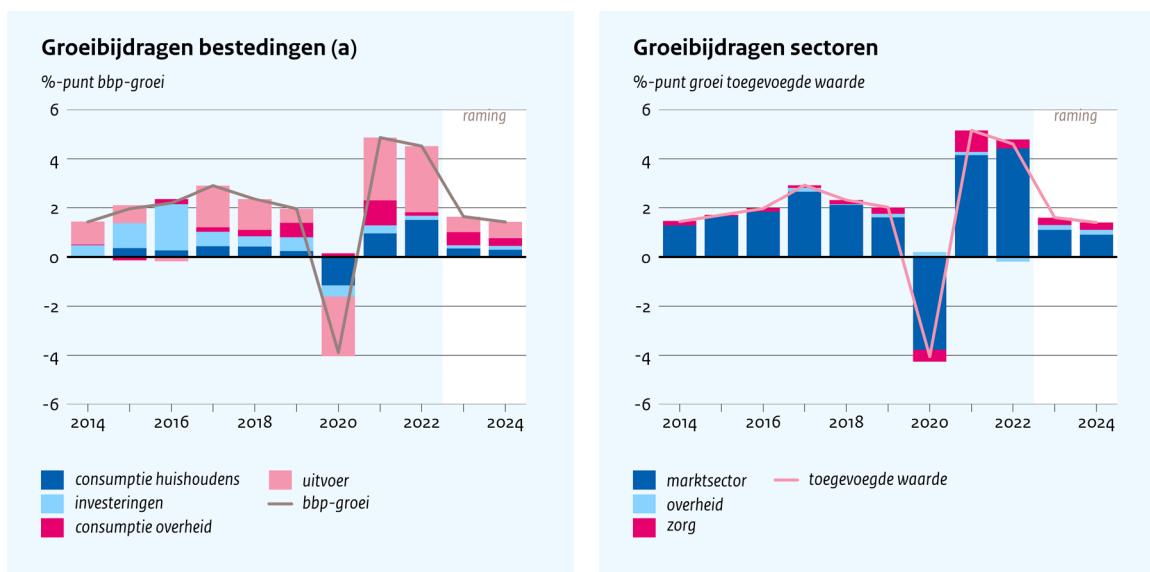
Bron: CBS, CPB en OESO ([link](#))

In vergelijking met andere landen heeft de Nederlandse economie het de afgelopen jaren zeer goed gedaan. Figuur 1.4 (rechts) toont voor enkele landen en voor de Europese Unie de economische groei over zowel het afgelopen jaar als over de afgelopen drie jaar. Te zien valt dat, op macroniveau, de Nederlandse economie deze jaren meer is gegroeid dan die van andere landen. Een aantal verklaringen voor lagere groei bij onze *peers* ligt voor de hand: zo heeft de Duitse industrie zwaar te lijden gehad onder de energiecrisis, is inflatie in de Verenigde Staten al langer een probleem dan in Europa, en valt de Britse groeivertraging vermoedelijk primair te verklaren uit een combinatie van de impact van corona en Brexit. Desalniettemin blijft de sterke groei van de Nederlandse economie een puzzel en het CPB wil naar de oorzaken daarvan de komende tijd meer onderzoek doen.

De uitvoergroei neemt af maar blijft wel de belangrijkste drijvende kracht achter de economische groei. Weliswaar ligt de uitvoergroei lager dan in voorgaande jaren, maar alsnog komt ruim een derde van de economische groei in de ramingsjaren voort uit deze bestedingscategorie (zie figuur 1.5, links). In 2023 zorgt een toename van de overheidsbestedingen voor een extra stimulans. Verder is te zien dat de zorg meer aan de groei bijdraagt dan in de pre-coronajaren (zie figuur 1.5, rechts).

⁵ 'Overloop' betekent dat het groeicijfer in 2023 mede wordt bepaald door de groei die al in de loop van 2022 heeft plaatsgevonden. Voor meer uitleg over dit statistische fenomeen, zie de toelichting op pagina 5 van de Verdieping bij het CEP van 2022 ([link](#)).

Figuur 1.5 De economische groei wordt gedragen door de uitvoer en – in 2023 – door overheidsbestedingen

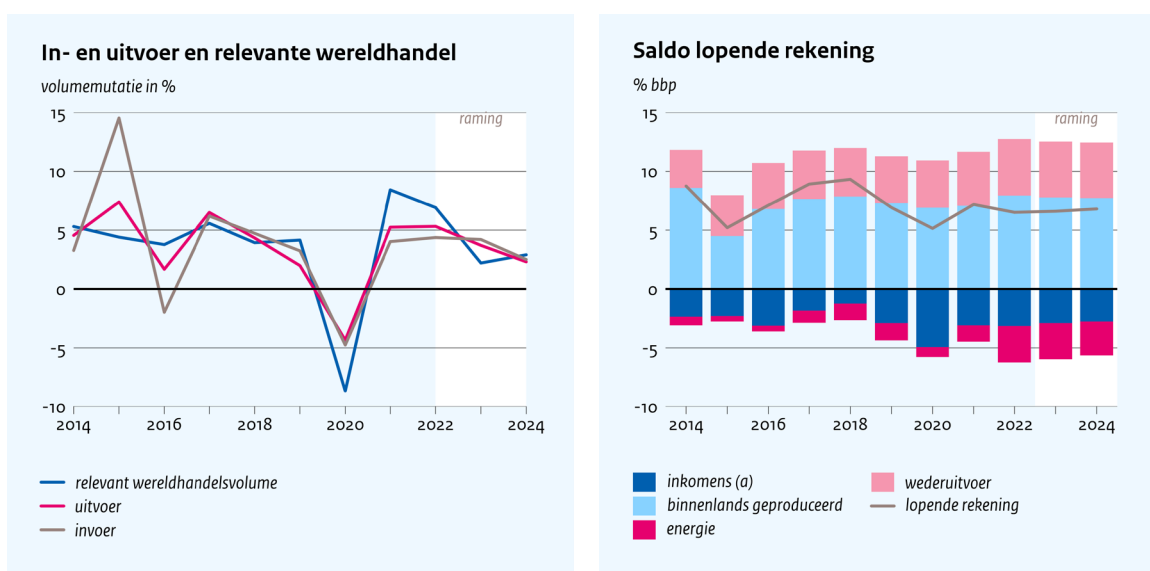

(a) De finale en gecumuleerde intermediaire invoer zijn in mindering gebracht op de bestedingscategorieën.
Bron: CBS en CPB ([link](#))

Uitvoer

De Nederlandse uitvoer groeit minder hard dan de afgelopen jaren en volgt daarin een afvlakking van de groei van de (relevante) wereldhandel. Door de uitzonderlijk hoge groei van de wereldhandel in 2021 en 2022 lag de uitvoergroei in die jaren boven de 5%. De groei van de relevante wereldhandel is in 2023 en 2024 minder sterk, waardoor de Nederlandse uitvoer groeit met respectievelijk 3,7% en 2,3% (zie figuur 1.6, links). Opvallend is de uitvoergroei van energie in 2023: dit komt vooral door overloop uit het vorige jaar, waarin de uitvoer van energie sterk groeide in het laatste kwartaal.

Figuur 1.6 De groei van de internationale handel vertraagt; het overschot op de lopende rekening blijft hoog

(a) 'Inkomens' betreft hier primaire inkomens en inkomensoverdrachten. De rechterfiguur laat het verschil tussen uit- en invoer zien per onderdeel van de lopende rekening.
Bron: CBS en CPB ([link](#))

Tabel 1.2 Kerngegevens Nederlandse in- en uitvoer, 2021-2024

	2021	2022	2023	2024
	waarde in mld euro	mutaties per jaar in %		
Invoervolume goederen en diensten	622,7	4,4	4,2	2,5
Invoerprijs goederen en diensten		20,6	-0,1	1,2
w.v. binnenlandse markt	321,7	10,6	2,0	1,9
energie	70,3	92,2	-14,1	-2,9
wederuitvoer	230,8	13,0	4,6	1,9
Uitvoervolume goederen en diensten	710,6	5,3	3,7	2,3
w.v. binnenslands geproduceerd	382,2	5,9	2,1	3,1
energie	58,3	0,2	12,0	-1,8
wederuitvoer	270,1	5,6	3,1	2,6
Uitvoerprijs goederen en diensten		16,9	0,6	1,6
w.v. binnenslands geproduceerd		9,8	2,6	1,9
energie		89,2	-17,3	-1,5
wederuitvoer		12,2	4,5	1,9
Relevant wereldhandelsvolume goederen en diensten		6,9	2,2	2,9
Handelsprestatie (a)		-1,6	1,5	-0,6
Marktprestatie (b)		-1,0	-0,1	0,2
Uitvoerprijs goederen en diensten exclusief energie		10,8	3,4	1,9
Concurrentenprijs (c)		10,7	2,8	1,9
Prijsconcurrentiepositie (d)		-0,1	-0,6	0,0
		% bbp		
Saldo lopende rekening		6,5	6,6	6,8
(a) Uitvoervolume goederen en diensten minus relevant wereldhandelsvolume goederen en diensten. (b) Binnenslands geproduceerde uitvoervolume goederen en diensten minus relevant wereldhandelsvolumen goederen en diensten. (c) Goederen en diensten, exclusief grond- en brandstoffen. (d) Concurrentenprijs minus uitvoerprijs goederen en diensten exclusief energie.				

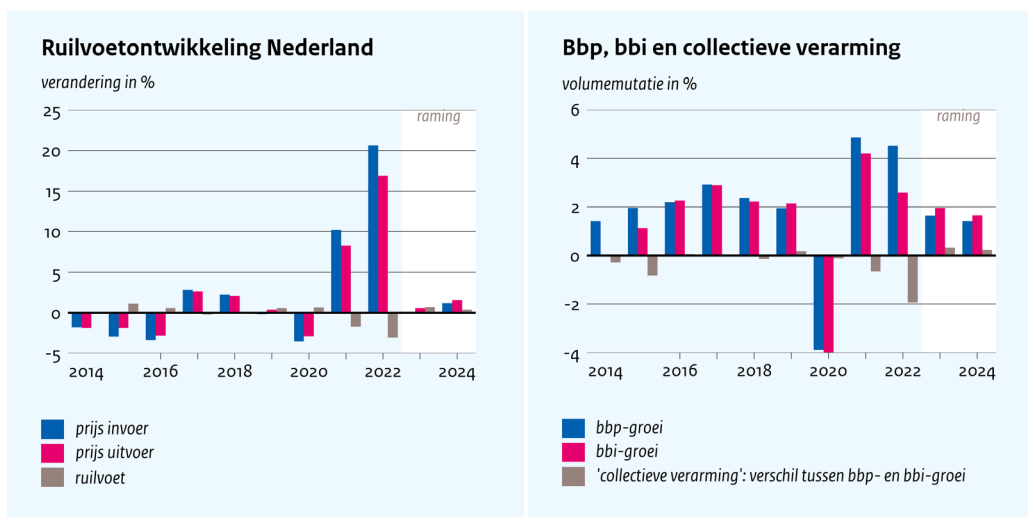
Collectieve verarming

Hogere energieprijzen leiden in Nederland tot een verslechtering van de ruilvoet. Dat komt doordat Nederland een netto-importeur van energie is: we importeren meer energie dan we exporteren. Hogere energieprijzen leiden daarom tot een grotere stijging van de invoer- dan van de uitvoerprijzen en dus tot een verslechtering van de ruilvoet (de verhouding tussen uitvoerprijs en inkoopprijs). De figuur links illustreert dit: hoewel de uitvoerprijzen in 2021 en 2022 ook fors is toegenomen, verslechtert de ruilvoet in 2021 en 2022 in totaal met bijna 5%. In 2023 en 2024 treedt licht herstel op omdat de energieprijzen weer dalen.

Een ruilvoetverslechtering maakt ons als land ‘collectief armer’. De relatieve prijsverslechtering leidt ertoe dat we met alles wat we produceren (bruto binnenlands product, bbp) minder kunnen consumeren. In nominale euro's is het inkomen dat we verdienen – waarvan we kunnen consumeren – gelijk aan de productie. Wat we produceren is echter niet gelijk aan wat we consumeren. We importeren goederen uit het buitenland voor consumptie, en exporteren tegelijkertijd een deel van onze productie. Een ruilvoetverslechtering leidt ertoe dat invoer relatief duurder wordt en we daarom minder kunnen consumeren van het inkomen dat we genereren. Dit noemen we ‘collectieve verarming’. Om dit effect te kwantificeren, berekenen we niet alleen de reële verandering van het bbp, maar ook die van het bruto binnenlands inkomen (bbi). Het verschil daartussen kwalificeren we als ‘collectieve verarming’ (zie de figuur rechts) (a).

In 2022 bedroeg de collectieve verarming 1,9%-punt. Dit komt boven op 0,7%-punt in 2021. In 2023 en 2024 groeit het bbi juist harder dan het bbp omdat de ruilvoet weer verbetert: dit verschil bedraagt 0,3 en 0,2%-punt. Op de korte termijn maken we het verlies dus niet helemaal goed. Als de energieprijs hoger blijft dan voorheen, zal dit ook op de lange termijn niet het geval zijn.

Ruilvoetverslechtering leidt tot collectieve verarming; verlies wordt niet goedgehaakt binnen twee jaar

Bron: CBS en CPB ([link](#))

(a) Dit onderwerp is in eerdere publicaties belicht, zie bijv.: CPB, 2022 ([link](#)); Timmer, 2022 ([link](#)); Adema e.a., 2022 ([link](#)) en in Katz, 2023 ([link](#)).

Het overschot op de lopende rekening stijgt de komende jaren licht, doordat de ruilvoet verbetert. Na enkele jaren van ruilvoetverslechtering verbetert in 2023 en 2024 de ruilvoet – het verschil tussen de verandering in de prijzen van de uitvoer en de invoer – weer. Het volume van de invoer stijgt meer dan dat van de uitvoer, maar door de ruilvoetverbetering neemt de waarde van de uitvoer meer toe dan de waarde van de invoer. Daaronder schuilt een daling van de energieprijzen in de komende jaren, die in de invoer zwaarder weegt (zie ook het tekstkader ‘Collectieve verarming’). Hierdoor blijft het overschot op de lopende rekening in 2023 en 2024 hoog, met respectievelijk 6,6% en 6,8% van het bbp (zie figuur 1.6, rechts). Op de middellange termijn zullen de binnenlandse bestedingen als deel van het bbp toenemen, door een afvlakkend arbeidsaanbod en door groei van publieke bestedingen (zie hoofdstuk 2). Hierdoor zal de invoer sterker groeien dan de uitvoer, waardoor het saldo op de lopende rekening op de middellange termijn juist gestaag zal afnemen.

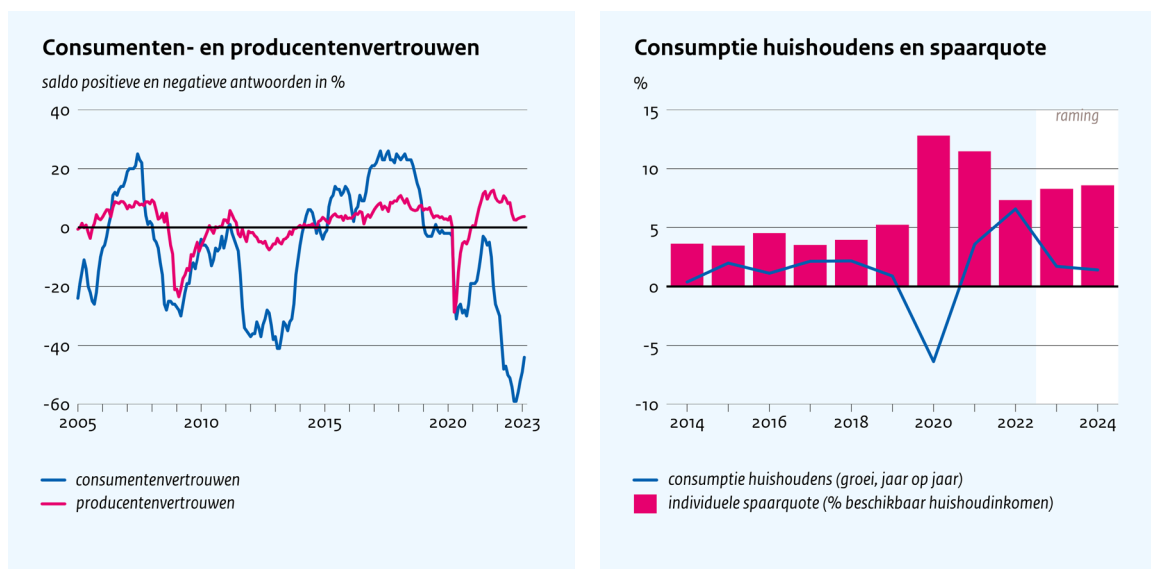
Consumptie

Ondanks inflatie en pessimisme onder consumenten blijft de consumptie groeien. In 2022 was de consumptiegroei met 6,6% zelfs buitengewoon sterk. Dit is verrassend in het licht van een historisch laag consumentenvertrouwen (zie figuur 1.7, links) en een hoge inflatie, maar hierbij moet worden opgemerkt dat 2021 nog een jaar met veel coronabeperkingen was. Bovendien droeg de sterke werkgelegenheidsgroei in 2022 bij aan het beschikbaar huishoudinkomen en hebben de spaarbuffers die tijdens de lockdowns zijn gevormd wellicht bijgedragen aan minder financiële zorgen voor sommige huishoudens. Voor de komende jaren valt het corona-effect eruit, waardoor de consumptiegroei terugvalt maar wel positief blijft (zie figuur 1.7, rechts). Dalende inflatie, indexatie van pensioenen, compensatiemaatregelen van de overheid en stijgende lonen zorgen ervoor dat consumenten vooral in 2023 meer te besteden hebben.

Tabel 1.3 Consumptie, inkomen en besparingen van huishoudens, 2021-2024

	2021	2022	2023	2024
	waarde in mld euro		volumemutaties per jaar in %	
Totale consumptie huishoudens	359,6	6,6	1,7	1,4
Totaal reëel beschikbaar huishoudinkomen	409,7	1,5	2,8	1,7
Besparingen		% beschikbaar huishoudinkomen (a)		
Individueel		7,4	8,3	8,6
Collectief (b)		6,0	5,4	5,1
(a) Inclusief collectieve besparingen.				
(b) Saldo pensioenpremies en pensioenuitkeringen.				

Figuur 1.7 Consumenten zijn pessimistisch maar blijven meer besteden

Bron: CBS en CPB ([link](#))

De correctie op de woningmarkt heeft een drukkend effect op de consumptie, maar dit effect is naar verwachting kleiner dan in eerdere episodes van dalende huizenprijzen. Van oudsher hangt in Nederland de consumptie sterk samen met huizenprijzen.⁶ Ook tijdens de crisis van 2008–2013 vormden dalende huizenprijzen een rem op de particuliere consumptie. Er zijn redenen om aan te nemen dat dit effect nu minder sterk zal zijn. Zo zijn hypotheekschulden – mede dankzij striktere leennormen – fors lager dan tijdens de kredietcrisis en zijn de gemiddelde looptijden hoger. Verder is de verwachte correctie veel beperkter ten opzichte van de recente prijsstijgingen dan tijdens de financiële crisis het geval was. Bij deze correctie zullen daardoor weinig huishoudens ‘onder water’ komen te staan. Hierdoor mag een minder groot effect op de consumptie worden verwacht.⁷

Investerings

De woninginvesteringen dalen vooral in de nieuwbouw door oplopende rente, vertragingen vanwege ingewikkelder vergunningprocedures en hogere bouwkosten. De gestegen hypotheekrente zet de betaalbaarheid van nieuwbouwwoningen onder druk. Tegelijkertijd laten hoge grond- en bouwkosten weinig ruimte voor een prijsverlaging op de korte termijn. Hierdoor zullen nieuwbouwinvesteringen in 2023 en 2024 naar verwachting licht afnemen. Daar komt bij dat steeds meer projecten vertraging oplopen door bezwaarprocedures of benodigde vergunningverlening. Stikstof lijkt woningbouw niet op grote schaal te beperken, maar draagt wel bij aan vertragingen.⁸ De daling van de woninginvesteringen wordt geremd door een blijvende groei van renovatie- en verduurzamingsinvesteringen. De totale woninginvesteringen nemen dus slechts licht af, doordat de orderportefeuille van de bouw nog ruim gevuld is (zie figuur 1.8, links).

⁶ Zie hiervoor onder meer Teulings, R. en L. Zhang, 2019, Huishoudens met hoge hypotheek bezuinigen tijdens een recessie, CPB Notitie ([link](#)).

⁷ Zie ook hoofdstuk 8 in CPB, 2022, Risicorapportage Financiële Markten 2022 ([link](#)).

⁸ Zie ook het hoofdstuk ‘Investerings verstikt? Een verkenning’ in dit CEP ([link](#)).

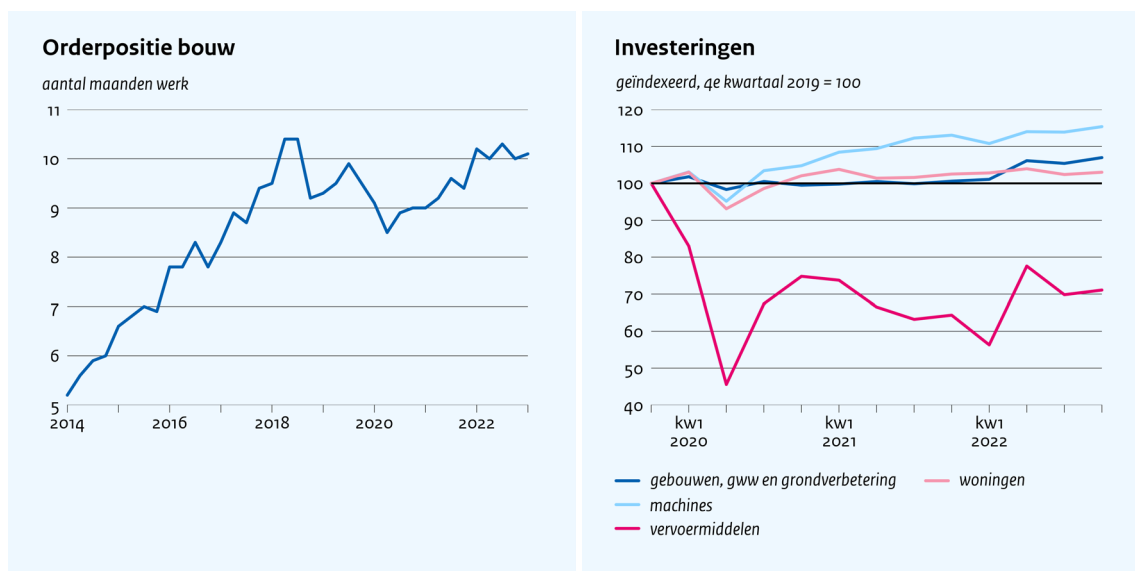
Tabel 1.4 Investerings bedrijvensector, 2021-2024

	2021	2022	2023	2024
	waarde in mld euro		volumemutaties per jaar in %	
Bedrijfsinvesteringen (exclusief voorraden)	108,2	4,8	0,0	1,2
Investeringsquote (b)	47,0	0,8	-1,1	-1,5
	niveau in %			
Kapitaalinkomensquote bedrijven (a)		27,3	28,7	27,8
Investeringsquote (b)		23,1	22,3	21,8

(a) Dit is 100 minus de arbeidsinkomensquote.
 (b) In procenten van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen.

Bedrijfsinvesteringen zullen zeer beperkt groeien. De productie door bedrijven is de afgelopen kwartalen minder hard gegroeid dan in het jaar daarvoor en groeit de komende jaren slechts in beperkte mate. Producenten zullen daarom minder geneigd zijn om uitbreidingsinvesteringen te doen. Ondernemers geven aan minder tekort aan productiemiddelen, materiaal en ruimte te hebben en minder ondernemers verwachten in 2023 hun investeringen te verhogen ten opzichte van vorig jaar.⁹ Bovendien zijn de kosten van investeringsgoederen sterk opgelopen. Een opwaarts effect kan ontstaan vanuit de vertraagde levering van goederen waarvan de levertijden heel hoog waren, zoals vervoermiddelen. Figuur 1.8 (rechts) laat ook zien dat de investeringen in vervoermiddelen nog steeds duidelijk lager liggen dan pre-corona.

Figuur 1.8 Belemmeringen raken de bouw slechts beperkt; investeringen in vervoermiddelen blijven achter

Bron: CBS ([link](#))

De overheidsinvesteringen groeien de komende jaren, maar niet alle ambities worden waargemaakt. De overheid investeert de komende jaren meer in met name infrastructuur en defensie. We verwachten echter dat niet alle begrote middelen kunnen worden uitgegeven omdat er door vergunningsprocedures,

⁹ Bron: Conjunctuurenquête Nederland (CBS, EIB, KVK, MKB-Nederland, VNO-NCW) ([link](#)).

arbeidsmarktkrapte en opgelopen kosten vertragingen optreden (zie hoofdstuk 3 voor meer over deze zogeheten onderuitputting).

Geopolitieke ontwikkelingen en prijsstijgingen of -dalingen van energie vormen de grootste bron van onzekerheid in 2023 en 2024. Allereerst is de toekomst van energieleveringen en -prijzen met grote onzekerheid omgeven. Een combinatie van gastekorten en een strenge winter volgend jaar, zou de economie kunnen afremmen en zou de inflatie aanzienlijk hoger doen uitkomen.¹⁰ Maar ook andere factoren zorgen voor mogelijke risico's: zo zou bij een langer hoog blijvende Europese inflatie de ECB de rente nog verder kunnen verhogen dan nu wordt gedacht, wat de consumptie en investeringen zou remmen en mogelijk huizenprijzen verder zou kunnen drukken. Ook ontwikkelingen in China – hoe soepel zal de heropening van de Chinese economie verlopen, en hoe ontwikkelen de spanningen met de VS zich? – kunnen een risico vormen. Overigens zijn er ook 'opwaartse risico's': redenen waarom de economische groei hoger zou kunnen uitpakken. Zo zou een snel einde aan de oorlog in Oekraïne kunnen leiden tot geopolitieke en economische ontspanning in Europa. Ook is te denken aan een verdere daling van de Nederlandse spaarquote, waardoor de consumptie een verdere *boost* zou kunnen krijgen.

1.3 De arbeidsmarkt blijft krap

Kort

- De werkgelegenheidsgroei vlakt af in de marktsector, maar niet bij de overheid en in de zorg
- De arbeidsmarkt blijft krap, ook al loopt in 2023 en 2024 de werkloosheid licht op
- Het aantal zzp'ers is in de loop van het afgelopen jaar sterk gegroeid, vooral in de zorg- en welzijnsberoepen

¹⁰ Een kwantitatieve analyse van het gevolg van hogere energieprijzen wordt gegeven in het kader 'Scenario strenge winter' van dit CEP ([link](#)).

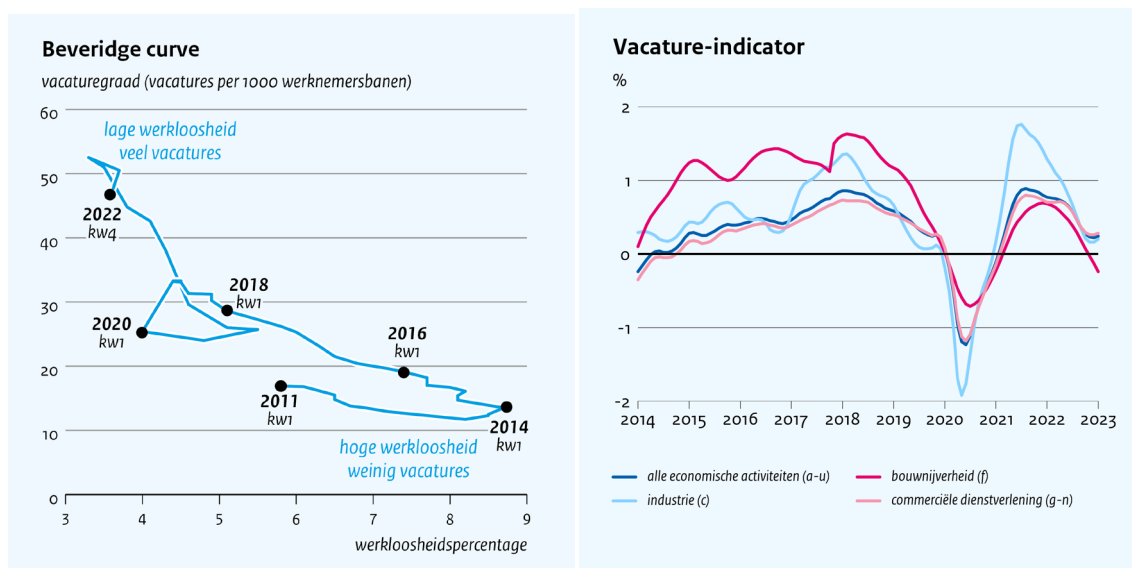
Tabel 1.5 Kerngegevens arbeidsmarkt, 2022-2024

	2022	2022	2023	2024
	niveau	mutatie		
Arbeidsaanbod (dzt personen) (b)	10.486	319	185	50
		mutatie in %		
Beroepsbevolking 15 tot 75 jaar (dzt personen)	9.893	2,4	2,2	0,8
Werkzame beroepsbevolking (dzt personen)	9.544	3,1	1,8	0,6
		mutatie in %		
Werkgelegenheid (mln gewerkte uren)	14.516	4,3	1,2	0,4
w.v. Marktsector (c)	11.059	5,4	0,9	-0,1
Gezondheidszorg en welzijnzorg	1.896	2,3	2,8	2,4
Overheid en onderwijs	1.561	-0,9	1,6	1,3
		niveau		
Werkloosheid (dzt personen)		349	395	415
Werkloosheid (% van beroepsbevolking)		3,5	3,9	4,1

(a) Beroepsbevolking en werkloosheid volgens internationale definitie.
 (b) Arbeidsaanbod is gedefinieerd als de som van werkzame personen volgens de Nationale Rekeningen en de werkloze beroepsbevolking volgens de Enquête Beroepsbevolking.
 (c) Marktsector: bedrijven exclusief zorg.

Na een sterke toename in 2022 vakt de groei van het arbeidsaanbod in 2023 en 2024 af. Het arbeidsaanbod is in 2022, mede door een hoge immigratie, sterk gegroeid met rond de 300.000 personen (zie tabel 1.5). Zo'n vier op de tien immigranten waren Oekraïense vluchtelingen, van wie in november 2022 bijna de helft betaald werk had. Bovendien steeg de bruto-arbeidsparticipatie eind 2022 naar een historisch record van 75,5%. In de komende jaren vertraagt de groei van het arbeidsaanbod naar verwachting. Door de afkoelende economie bieden minder personen zich aan op de arbeidsmarkt. Na 2024 zakt de groei van het arbeidsaanbod verder terug (zie hoofdstuk 2).

Figuur 1.9 Ondanks een lichte afkoeling is de spanning op de arbeidsmarkt onveranderd hoog

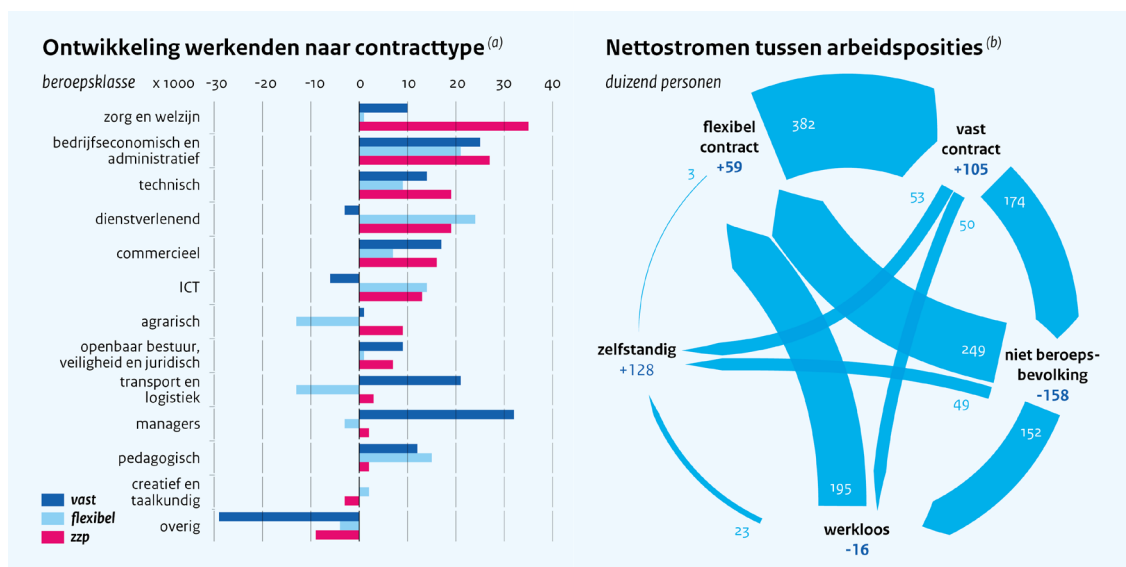

Bron: CBS ([link](#))

De arbeidsmarkt blijft krap. Na een forse toename in 2022 koelt de werkgelegenheidsgroei in de marktsector in 2023 en 2024 af (zie tabel 1.5). Het aantal openstaande vacatures is in de laatste twee kwartalen van 2022 gedaald, na twee jaar achtereenvolgende groei. Ook de vacature-indicator ligt rond de nullijn, wat betekent dat het aantal vacatures volgens de verwachtingen van ondernemers niet meer toeneemt of zelfs licht daalt (zie figuur 1.9, rechts). De werkgelegenheid blijft echter groeien bij de overheid en in de zorg; mede hierdoor houdt de krapte op de arbeidsmarkt aan. De werkloosheid loopt in 2023 en 2024 naar verwachting licht op naar respectievelijk 3,9% en 4,1%, nog steeds ruim onder het langjarige gemiddelde van 6,0% in de periode 2003-2022.

In de krappe arbeidsmarkt groeide zowel het aantal zzp'ers als het aantal werknemers met een vaste arbeidsrelatie. Het aantal zzp'ers is in de loop van het afgelopen jaar fors gegroeid met 139.000 personen. De grootste toename vond plaats in de zorg- en welzijnsberoepen, vooral bij sociaal werkers, groeps- en woonbegeleiders, psychologen en sociologen en medisch vakspecialisten (zie figuur 1.10, links). Een hogere beloning, flexibelere werktijden en meer zeggenschap over het werkrooster kunnen redenen zijn voor een overstap naar zelfstandigheid. Ook zijn er in de afgelopen vier kwartalen veel werknemers gewisseld van een flexibel naar een vast contract. Rond de 380.000 flexibele werknemers kregen in die tijd een vast contract, waardoor het aantal vaste werknemers per saldo met 100.000 personen groeide (zie figuur 1.10, rechts). In een gespannen arbeidsmarkt zijn bedrijven vaak eerder bereid om een vast contract te geven.

Figuur 1.10 Het aantal zzp'ers is sterk gegroeid en veel flexibele werknemers kregen een vaste arbeidsrelatie

(a) Verandering 2022 kw 4 ten opzichte van een jaar eerder. Niet alle contracttypen.
 (b) Verandering 2022 kw 4 ten opzichte van een jaar eerder. Zelfstandigen zijn zzp'ers, directeur-grotaandeelhouders en medewerkend gezinsleden. Verandering niet-beroepsbevolking inclusief bevolkingsgroei.
 Bron: CBS ([link](#))

1.4 Inflatie daalt maar kerninflatie blijft hoog; inhaalslag lonen

Kort

- De energieprijzen dalen, maar de kerninflatie blijft de komende jaren hoog
- De loongroei trekt aan, waardoor de reële lonen de komende jaren stijgen
- Zowel de inflatieraming als de loonraming is omgeven met meer dan de gebruikelijke onzekerheid

Tabel 1.6 Prijs- en loonontwikkeling, 2021-2024

	2021	2022	2023	2024
	mutaties per jaar in %			
Inflatie				
Nationale consumentenprijsindex (cpi)	2,7	10,0	3,0	3,1
Alternatieve cpi (koopkracht- en armoedecijfers) (a)	2,0	6,7	6,5	3,2
Geharmoniseerde consumentenprijsindex (hicp)	2,8	11,6	2,9	3,2
Cao-loon marktsector	2,0	3,1	5,2	4,8

(a) Bij de alternatieve cpi wordt rekening gehouden met prijzen van zowel nieuwe als bestaande energiecontracten. Voor meer toelichting op de alternatieve cpi-reeks, zie: CBS, 2 maart 2023, CBS introduceert nieuwe meetmethode energieprijzen ([link](#)).

De inflatie is over de piek heen. De cpi-inflatie in Nederland is tussen september 2022 en februari 2023 gedaald van 14,5% naar 8,0%.¹¹ Het betreft hier de inflatie zoals die momenteel wordt gemeten in de officiële cpi. Omdat het CBS bij de berekening van de energieprijzen in de cpi op dit moment alleen kijkt naar de prijzen van *nieuwe* energiecontracten, geeft de officiële cpi in de huidige situatie een enigszins vertekend beeld van de gemiddelde inflatie die huishoudens daadwerkelijk (hebben) ervaren. In de koopkracht- en armoedecijfers maken we daarom gebruik van een alternatieve cpi-reeks. Met deze alternatieve cpi wordt een inschatting gemaakt van de inflatie volgens een nieuwe CBS-meetmethode die rekening houdt met zowel nieuwe als bestaande energiecontracten.¹² Ongeacht de gehanteerde meetmethode kan de hoge consumentenprijsinflatie vooral worden toegeschreven aan de fors gestegen prijzen voor energie. In de officiële cpi bedroeg afgelopen jaar alleen al de *directe* bijdrage van de energieprijzen gemiddeld ongeveer de helft van het totale inflatiecijfer. Daarnaast hebben de energieprijzen een indirect effect op de inflatie, doordat deze doorwerken in de prijzen van andere goederen en diensten. De energieprijzen voor consumenten vertonen sinds enige maanden een daling, die in januari 2023 is versterkt door de invoering van het prijsplafond.

De kerninflatie – gedefinieerd als de prijsontwikkeling exclusief energie, voedingsmiddelen, alcoholhoudende dranken en tabak – zal nog enige tijd hoog blijven. Recente cijfers laten zien dat de kerninflatie nog steeds stijgt: deze bedroeg 5,7% in september 2022 en lag in februari 2023 op 6,7%. Door de

¹¹ De cijfers voor februari 2023 betreffen een 'snelle raming' van het CBS; op 14 maart worden de reguliere cijfers van de consumentenprijsindex gepubliceerd. In januari 2023 bedroeg de cpi-inflatie 7,6%.

¹² CBS, 2 maart 2023, CBS introduceert nieuwe meetmethode energieprijzen ([link](#)).

vertraagde doorwerking van inputkosten op afzetprijzen wordt de verbreding van de inflatie steeds beter merkbaar. Naar verwachting zal de kerninflatie de komende tijd dan ook de belangrijkste opwaartse bijdrage (blijven) leveren aan het inflatiecijfer. Uiteraard speelt hierbij niet alleen de doorwerking van de energiekosten een rol: voor de kerninflatie zijn bijvoorbeeld ook de loonkosten en niet-energie-invoerprijzen belangrijke factoren. Daarnaast kan er aan de vraagkant van de economie sprake zijn van prijsopdrijvende en/of prijsdrukkende mechanismen. Hier valt op dat het Nederlandse begrotingsbeleid in de ramingsperiode kan worden geclassificeerd als ruim, terwijl de ECB sinds afgelopen zomer juist een koers heeft ingezet richting restrictief monetair beleid. Ondanks de hoge kerninflatie daalt de totale inflatie (volgens de officiële cpi) in de raming van 10% in 2022 naar ongeveer 3% in 2023 en 2024.

De loongroei versnelt in de huidige roerige tijden op de arbeidsmarkt. Vakbonden eisen momenteel hogere lonen om de hoge inflatie te compenseren. Om de eisen kracht bij te zetten, wordt ook naar het stakingsmiddel gegrepen. Mede door de krapte op de arbeidsmarkt is er sinds afgelopen jaar ook daadwerkelijk een oploep zichtbaar in de overeengekomen cao-loonstijgingen. De afgelopen maanden ligt de cao-loongroei vanuit nieuw afgesloten cao's zelfs gemiddeld rond de 6%.¹³ We verwachten dat de hoge looneisen en -afspraken de komende tijd zullen aanhouden; hiermee compenseert de cao-loonontwikkeling huishoudens gedeeltelijk voor de uitzonderlijk hoge inflatie van 2022. Daarnaast vindt in de raming een deel van de inflatiecompensatie dit jaar plaats via de incidentele loongroei.

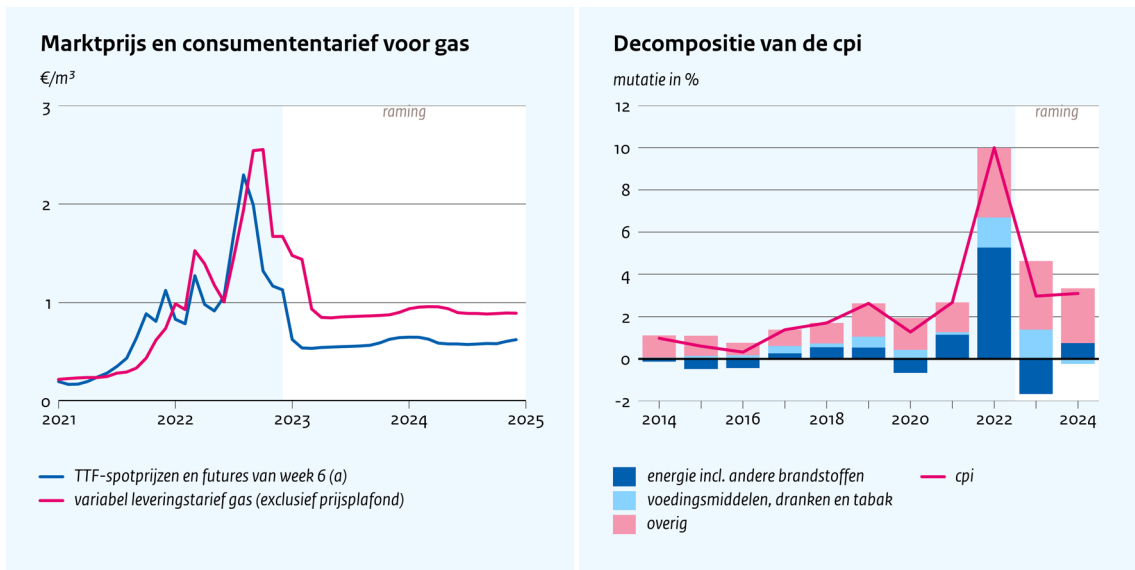
Inflatie

Door lagere marktprijzen voor energie dalen de geraamde energietarieven voor consumenten. In deze raming veronderstellen we dat de prijsontwikkelingen op de gasmarkt met een vertraging van twee maanden doorwerken op de variabele leveringstarieven voor gas en elektriciteit voor consumenten. We gaan er daarbij van uit dat het verschil tussen de inkoopprijs voor gas en het consumententarief voor gas 31 cent per m³ bedraagt.¹⁴ Het verloop van de marktprijs voor gas is gebaseerd op de gemiddelde TTF-futures van week 6 (6 februari tot en met 10 februari): deze zijn gemiddeld 59 euro per MWh in 2023 en 62 euro per MWh in 2024. Exclusief belastingen komt de raming van de variabele leveringstarieven voor consumenten – voor leveringen die niet onder het prijsplafond vallen – gemiddeld uit op 97 cent per m³ gas in 2023 en 92 cent per m³ gas in 2024 (zie figuur 1.11, links); bij elektriciteit gaat het om 25 cent per kWh in 2023 en 24 cent per kWh in 2024.

¹³ Bron: Cao-seizoen in beeld, AWWN cao-kijker ([link](#)).

¹⁴ De elektriciteitstarieven voor consumenten zijn in deze raming een vaste fractie van de gastarieven voor consumenten.

Figuur 1.11 Lagere energieprijzen en lagere inflatie vanaf 2023

(a) De marktprijs voor gas is omgerekend van een prijs per MWh naar een prijs per m³.

Bron: CBS, CPB en Datastream ([link](#))

Bij de berekening van de energieprijzen in de officiële cpi wordt op dit moment alleen gekeken naar de prijzen van nieuwe energiecontracten. De CBS-publicatie van 2 maart (zie voetnoot 12) laat zien wat de inflatie zou zijn geweest volgens een nieuwe meetmethode, waarbij rekening wordt gehouden met zowel nieuwe als bestaande energiecontracten. Voor de berekening van de koopkracht- en armoedecijfers gebruiken we een raming van de inflatie volgens deze nieuwe meetmethode. Tot en met het jaar 2022 gebruiken we het gemiddelde van de gepubliceerde bandbreedte voor de inflatie van elektriciteit en gas uit de CBS-publicatie; voor het verdere verloop hanteren we dezelfde methodiek als in de CPB-publicatie ‘Scenario’s energieprijzen’.¹⁵ Omdat de alternatieve inflatiereeks rekening houdt met zowel nieuwe als bestaande energiecontracten, vallen de officiële en de alternatieve inflatiestatistiek anders uit: de geraamde inflatie volgens de alternatieve cpi-reeks bedraagt 6,5% in 2023 en 3,2% in 2024, terwijl de inflatieraming volgens de huidige cpi uitkomt op 3,0% in 2023 en 3,1% in 2024.

Het prijsplafond drukt de inflatie dit jaar, maar het eindigen van het prijsplafond zal zorgen voor een opwaarts effect op de inflatie in 2024. Vanaf 1 januari 2023 is het prijsplafond in werking getreden en zijn de verlaging van het energiebelastingtarief op elektriciteit, de verhoging van de energiebelastingteruggave en de tijdelijke verlaging van het btw-tarief op energie weggefallen. Door het prijsplafond betalen huishoudens voor gas maximaal €1,45 per m³ tot een verbruik van 1200 m³ en voor elektriciteit maximaal 40 cent per kWh tot een verbruik van 2900 kWh. Exclusief belastingen komen deze plafondprijzen ongeveer neer op 71 cent per m³ en 20 cent per kWh. Het energieverbruik dat boven het plafond valt, wordt afgerekend tegen het tarief dat is opgenomen in het energiecontract. Doordat de geraamde consumententarieven boven de plafondtarieven liggen, heeft het prijsplafond een drukkend effect op de inflatieraming voor 2023. Dit effect bedraagt ongeveer 1%-punt. In 2024 heeft het wegvallen van het prijsplafond een opwaarts effect op de inflatieraming van 0,6%-punt. Als de consumententarieven voor energie toenemen, neemt ook het effect van het prijsplafond op de inflatie toe, en vice versa bij een verdere afname van de energieprijzen.¹⁶

¹⁵ CPB, 2022, Scenario’s energieprijzen ([link](#)). Zie in het bijzonder het daarin opgenomen kader ‘Nieuwe cpi-onderzoeksreeks voor koopkrachtcijfers’ op pagina 11.

¹⁶ Zie CPB, 2022, Scenario’s energieprijzen ([link](#)). Het gaat hier om de directe doorwerking van het prijsplafond op de cpi.

De voedselinflatie piekt in 2023 en zakt ver terug in 2024. Afgelopen jaar zijn de consumentenprijzen voor voedingsmiddelen, dranken en tabak sterk gestegen. Deze stijging volgde de toename van de productiekosten, die onder meer was ingegeven door de hogere energie- en grondstofprijzen.¹⁷ De verwachting is dat de producentenprijzen voor voedsel de komende tijd enigszins zullen dalen, in lijn met de marktprijzen voor energie en agrarische grondstoffen. De producentenprijzen worden vertraagd doorberekend aan consumenten. Hierdoor blijven in de raming de consumentenprijzen voor voedsel de komende maanden stijgen en zullen de voedselprijzen heel 2023 hoog blijven. Daarmee piekt de geraamde voedselinflatie dit jaar op 9,3%. In 2024 verwachten we dat de aanhoudende daling van de producentenprijzen ook daadwerkelijk tot uiting zal komen in een (beperkte) daling van de consumentenprijzen. Hierdoor leveren de prijzen voor voedingsmiddelen, dranken en tabak volgend jaar een licht negatieve bijdrage aan de geraamde inflatie (zie figuur 1.11, rechts).

De kerninflatie blijft in 2023 en 2024 relatief hoog. De raming van de kerninflatie bedraagt 4,5% voor 2023. De hoge kerninflatie dit jaar komt voor een groot deel door de gestegen producentenprijzen. Nederlandse producenten die in 2022 te maken hebben gekregen met hoge kosten voor energie, (geïmporteerde) halffabricaten en vervoerskosten verwerken dit met enige vertraging in hun afzetprijzen. Ook gaan we ervan uit dat de prijzen van sommige goederen en diensten in 2023 worden geïndexeerd volgens de officiële cpi van 2022, waardoor de prijzen meer worden verhoogd dan dat de kostprijzen stijgen. Daarnaast draagt de stijging van de lonen bij aan een hogere kerninflatie, omdat deze hogere loonkosten voor een deel worden doorberekend in de consumentenprijzen. De geraamde versnelling van de loongroei zal ook in 2024 zorgen voor een relatief hoge kerninflatie (3,5%), met name in de dienstencategorieën. Zowel in 2023 als in 2024 hebben de huren een dempend effect op de kerninflatie. Dit komt vooral door de beperking van de huurstijging in 2023 (zie paragraaf 1.5).

Voor alle inflatiecomponenten geldt dat de raming met veel onzekerheid omgeven is. De marktprijs voor gas heeft in onze raming een vrij stabiel verloop. Dit is echter een momentopname in een volatiele markt: veranderende weersomstandigheden, zowel binnen als buiten Europa, of een toename van de vraag naar lng uit andere landen kunnen hierin verandering brengen. Het prijsplafond zorgt er weliswaar voor dat de cpi-inflatie dit jaar een stuk minder gevoelig is voor een alternatief verloop van de marktprijs voor gas, maar in 2024 zal dit niet het geval zijn. Gezien de aanhoudende onzekerheid rondom de energieprijzen is er een aanvullend scenario doorgerekend met een alternatief verloop van de gasprijzen.¹⁸ Een andere bron van onzekerheid zit in de mate waarin de productiekosten – waaronder de loonkosten – doorwerken op de consumentenprijzen. Hier kunnen ook grote verschillen zitten tussen sectoren en bedrijven (bijvoorbeeld naar concurrentiepositie): onder de macro-economische uitkomsten gaat veel heterogeniteit schuil.

Lonen

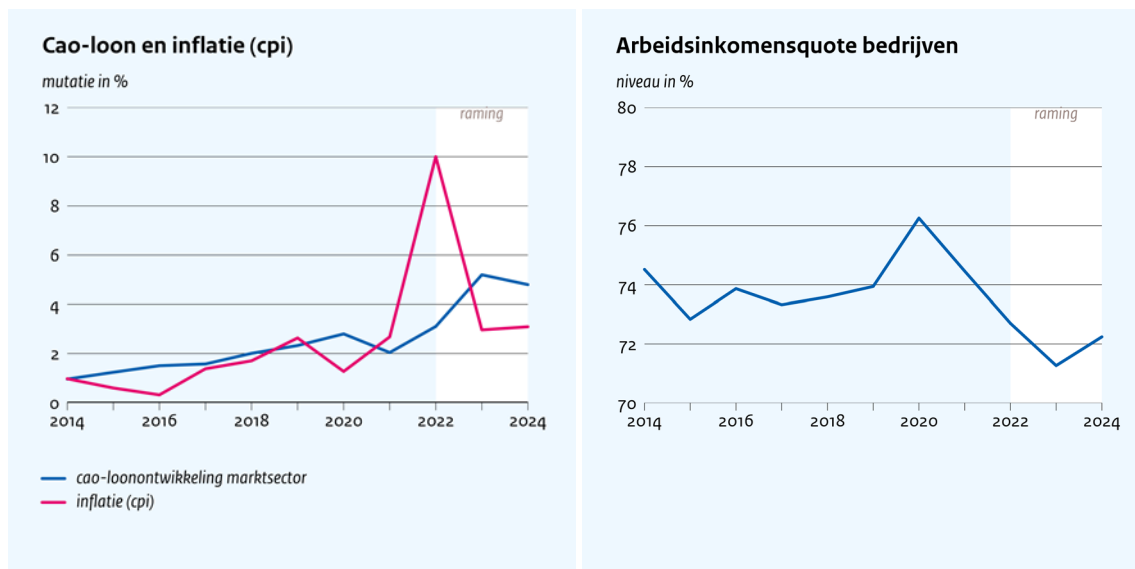
In deze raming ligt de nominale cao-loongroei de komende jaren hoger dan in de afgelopen jaren. In cao's die voor de komende tijd zijn afgesloten, is sinds eind 2022 een flinke oploop zichtbaar in de overeengekomen cao-loonstijgingen. Ondanks de geraamde daling van de inflatie verwachten we dat de nog af te sluiten cao's in de ramingsperiode ook een hoge gemiddelde cao-loongroei zullen laten zien, ingegeven door de aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt. Daarnaast heeft de verhoging van het wettelijk minimumloon in 2023 en de invoering van het wettelijk minimumuurloon per 1 januari 2024 een opwaarts effect op de geraamde cao-loongroei. De raming van de cao-loongroei in de marktsector komt hiermee uit op 5,2% in 2023 en 4,8% in 2024 en is in de ramingsperiode dus hoger dan de (officiële) cpi-inflatie (zie figuur 1.12, links). Onderliggend aan de gemiddelde cao-loongroei is te zien dat er in recente cao's, naast procentuele loonsverhogingen, ook loonsverhogingen in euro's en/of eenmalige uitkeringen worden verstrekt. Bij zulke

¹⁷ Zie CBS, 13 juli 2022, Voedingsmiddelen ruim 11 procent in prijs gestegen ([link](#)).

¹⁸ Zie het kader 'Scenario strenge winter' in dit CEP ([link](#)).

vergoedingen in de vorm van een vast bedrag ervaren laagbetaalde werknemers een hogere procentuele cao-loongroei dan hoogbetaalde werknemers.

Figuur 1.12 Cao-lonen maken inhaalslag; de arbeidsinkomensquote loopt vanaf 2024 weer op

Bron: CBS en CPB ([link](#))

Een deel van de (inflatie)compensatie vindt dit jaar in onze raming ook plaats via de incidentele loongroei; dit komt door de uitzonderlijk hoge inflatie en de krappe arbeidsmarkt. Om werknemers aan te trekken en te behouden, belonen bedrijven werknemers met gunstige baanwisselingen, bonussen en extra periodieken. Vanwege de uitzonderlijke situatie en de grote onzekerheid (en grote verschillen tussen sectoren en/of bedrijven) ramen wij dat een deel van de inflatiecompensatie dit jaar buiten de cao om gedaan wordt. Deze extra beloningen komen tot uiting in een positieve incidentele loonontwikkeling en hebben een opwaarts effect op de gemiddelde brutoloonroei. Ook in 2024 ramen we een positieve incidentele loongroei, maar aangenomen is dat de brutoloonroei volgend jaar weer vooral zal materialiseren via de cao-lonen.

Al met al is de (totale) nominale brutoloonroei in de ramingsperiode hoger dan gebruikelijk, waarmee de loongroei ook reël weer positief uitpakt. In de raming is de gemiddelde brutoloonroei in 2023 en 2024 hoger dan de officiële cpi-inflatie. Met deze ‘inhaalslag’ wordt het reële verlies dat is geleden in 2022 voor een deel goedge maakt via de lonen.¹⁹ De raming is echter omgeven met meer dan de gebruikelijke onzekerheid. De ontwikkelingen op loongebied zijn momenteel roerig te noemen, met uitzonderlijk hoge nominale looneisen en -afspraken, meer stakingen en veel aandacht voor inflatiecompensatie. In hoeverre er inflatiecompensatie kan worden bedongen is mede afhankelijk van de arbeidsmarktcrappte en de sterkte van werknemers(organisaties). Daarnaast zorgt heterogeniteit tussen sectoren en bedrijven ervoor dat de mate van (inflatie)compensatie verschilt. Ondanks de versnelling van de loongroei is er in deze raming geen sprake van een loon-prijsspiraal; door het beperkte aantal cao-afspraken met automatische prijscompensatie (apc) lijkt het risico hierop ook klein.

Het aandeel van het inkomen dat bij werkenden terecht komt – de zogeheten arbeidsinkomensquote (aiq) – daalt fors in 2023 en beweegt in 2024 weer richting het langjarig niveau. Door de stijging van de

¹⁹ Als de brutoloonroei wordt afgezet tegen de inflatie volgens de alternatieve cpi, dan komt de raming van de reële brutoloonroei in 2023 nog licht negatief uit. In dat geval is de daling van de reële lonen in 2022 echter ook veel kleiner.

lonen ten opzichte van de winsten neemt de aiq in 2024 enigszins toe (zie figuur 1.12, rechts). Na 2024 stijgt de aiq verder en in 2031 komt deze uit op ongeveer 75% – vergelijkbaar met het langjarig gemiddelde. Dat de aiq in 2023 en 2024 achterblijft bij het niveau van eerdere jaren, betekent overigens niet dat het inkomen van huishoudens achterblijft bij de groei van het nationaal inkomen. Uit een analyse van de verdeling van de energieprijschok blijkt namelijk dat de overheid via inkomensbeleid de daling van het relatieve arbeidsinkomen compenseert.²⁰

1.5 Omslag op de woningmarkt; prijscorrectie blijft beperkt

Kort

- De hausse op de koopmarkt is in 2022 geëindigd, doordat de hypotheekrente is gestegen en de koopkracht is gedaald
- In 2023 ligt een verdere correctie van de woningprijzen in het verschiet. Reële woningprijzen blijven op de middellange termijn beneden het niveau van 2022
- Het huurbeleid drukt zijn stempel en tempert de huurontwikkeling met generieke en gerichte maatregelen

Na jarenlange prijsstijgingen is het omslagpunt op de koopmarkt bereikt. In de tweede helft van 2022 daalden woningprijzen onder invloed van de sterk gestegen hypotheekrente en een afname van de koopkracht van huishoudens. De prijsdaling heeft ook zijn weerslag op het gedrag van doorstromers. Waar recent velen een woning kochten voordat ze hun eigen woning aanboden, is de volgorde nu vaak omgekeerd. Dit draagt bij aan de verruiming van het aanbod, alhoewel de markt historisch gezien nog steeds krap is (zie figuur 1.13, links). Het relatief constante aantal transacties wijst erop dat huishoudens de aankoop van een woning (vooralsnog) niet *en masse* uitstellen.

In 2023 zet de prijscorrectie in beperkte mate door. Prijzen staan onder druk doordat huishoudens rekening moeten houden met hogere hypotheekrentes en door de doorwerking van het negatieve marktsentiment van het afgelopen halfjaar.²¹ Daartegenover staat een inkomstenstijging die huishoudens weer meer financiële armslag geeft. Naar verwachting liggen (nominale) woningprijzen in 2023 hierdoor gemiddeld 6,8% lager dan in 2022 (zie figuur 1.13, rechts).²² Onvoorziene ontwikkelingen in de marktomstandigheden en het consumentenvertrouwen kunnen dit beeld echter doen schuiven.

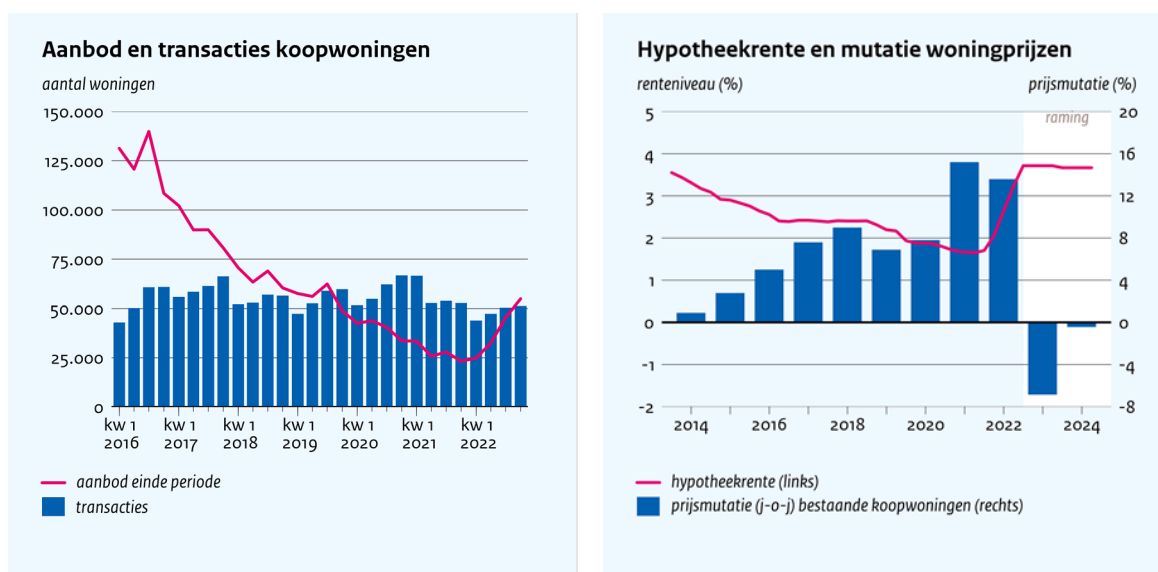
Vanaf 2024 zal de woningmarkt naar verwachting in rustiger vaarwater komen. Voor 2024 wordt een zeer beperkte prijsdaling van 0,5% geraamd, waarna vanaf 2025 een groei verwacht wordt in lijn met de inkomstenontwikkeling. Gecorrigeerd voor het algemene prijspeil zullen woningprijzen op de middellange termijn echter lager blijven dan het recordniveau van 2022. De prijs van woningen sluit daarmee aan bij het huidige hogere renteniveau.

²⁰ Zie het hoofdstuk 'Bij hogere lonen kan overheid een stap terugdoen' in dit CEP ([link](#)).

²¹ Verwachtingen omtrent prijsvorming op basis van recente realisaties zorgen ervoor dat de prijsontwikkeling van woningen mede wordt bepaald door die in de voorgaande periode.

²² De gebruikte methodiek voor het ramen van woningprijzen is vanaf dit Centraal Economisch Plan herzien. Dit voorjaar volgt een publicatie waarin dit nieuwe model voor de woningprijsramingen verder wordt uitgelegd.

Figuur 1.13 Omslag op de koopmarkt: hogere hypotheekrente, dalende prijzen en een ruimer aanbod.

Bron: NVM (aanbod), CBS (prijsmutatie bestaande koopwoningen en transacties) en DNB (hypotheekrente) ([link](#))

De koppeling van de huren aan de loonontwikkeling houdt in 2023 de huurstijging in toom. Voor alle huursegmenten geldt in 2023 – en voor corporaties tot en met 2025 – een maximale huurstijging die gerelateerd is aan de cao-loongroei in het voorgaande jaar. Mede hierdoor stijgen de huren in 2023 gemiddeld met 0,5% in de corporatiesector en met 4,3% in het private huursegment. Ten opzichte van de reguliere koppeling aan inflatie (eveneens in het voorgaande jaar) betekent dit een forse beperking van de huurstijging. In 2024 geeft de huidige methodiek door de inhaalgroei van lonen woningcorporaties juist wat meer ruimte, en bedraagt de gemiddelde huurstijging in dat segment 4,6%.

Het huurbeleid leidt tevens tot differentiatie in de huurontwikkeling. Zo worden in 2023 de huren van corporatiehuurders met een laag inkomen verlaagd, om deze meer in lijn te brengen met hun inkomsten.²³ De gemiddelde huurstijging in de corporatiesector valt daardoor weliswaar laag uit, maar de spreiding daaromheen is aanzienlijk. In het private huursegment wordt de huur van woningen met minder dan 187 punten in het woningwaardestelsel vanaf 2024 (bij ingang van een nieuw contract) gemaximeerd. Mede door deze middenhuurregulering bedraagt de gemiddelde huurstijging voor private verhuur slechts 2,5% in 2024, maar ook hier geldt dat verschillen tussen huishoudens aanzienlijk zullen zijn. De gemiddelde huurontwikkeling is daarmee minder maatgevend dan in eerdere jaren.

²³ De grens is hier 120% van het zogeheten minimuminkomensijkpunt. Het inkomen dat hierbij hoort hangt af van de huishoudsamenstelling.

1.6 Pensioenen: na forse indexaties anticipatie op nieuw stelsel

Kort

- Recente pensioenindexaties zijn hoog, maar compenseren niet iedereen volledig voor de inflatie in 2022
- De indexatie blijft de komende jaren beperkt, mede door een dalende inflatie
- Pensioenpremies stijgen licht als gevolg van de compensatie voor de afschaffing van de doorsneesystematiek

Dankzij de indexaties van de afgelopen tijd worden gepensioneerden grotendeels gecompenseerd voor de historisch hoge inflatie. De vijf grootste fondsen, die samen het merendeel van het Nederlandse pensioenvermogen beheren, kondigden voor 2023 een indexatie van gemiddeld 9,5% aan. Echter, gezien de recordinflatie van 10,0% in 2022 zijn de indexatiebesluiten op zichzelf niet voldoende om een reële daling van het pensioen te voorkomen. Er is aanzienlijke spreiding tussen fondsen, met indexaties van enkele procenten tot maar liefst 15%. Hoge indexaties waren mogelijk vanwege de hogere dekkingsgraden, die op hun beurt het gevolg waren van de gestegen rente.

Indexatie blijft beperkt mogelijk in aanloop naar het nieuwe pensioenstelsel. De geraamde indexatie is 3,6% in 2024 en ongeveer 2% in de jaren daarna. Deze lagere indexatie ten opzichte van 2023 hangt samen met de dalende inflatie. Daarnaast houden fondsen hun dekkingsgraad op peil voor de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. De actuele dekkingsgraad van de vijf grootste fondsen is eind januari 2023, na de recente toeslagverlening, gemiddeld 110,7%. Voorheen mocht de dekkingsgraad na indexatie niet onder 110% vallen, maar dat is nu 105% dankzij verlenging van een algemene maatregel van bestuur die fondsen extra indexatieruimte biedt. In onze raming streven fondsen naar een dekkingsgraad van 110% en zullen ze daaronder slechts beperkt indexeren.

De pensioenpremiepercentages stijgen licht door een compensatieregeling voor het afschaffen van de doorsneesystematiek. Tijdens de compensatieperiode (die in ieder geval loopt tot 2037) mag 3%-punt meer premie ingelegd worden. Onze inschatting is dat uiteindelijk 20% van deze compensatieruimte benut zal worden, met een geleidelijke ingroei tijdens de transitieperiode van 2023 tot 2027. Omdat gebruik van de compensatieregeling door pensioenfondsen optioneel is, zal het effect op de premies per fonds verschillen. In 2024 leidt dit gemiddeld genomen al tot een stijging van ongeveer 0,3%-punt op de premiepercentages, waarbij wordt aangenomen dat werkgevers en werknemers hetzelfde aandeel van de premieopslag betalen als bij de reguliere premie. Deze premiestijging kan later optreden indien de invoering van de nieuwe pensioenwet verdere vertraging oploopt. Tevens zijn in deze raming de nieuwe wettelijke parameters van de Commissie Parameters en de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel buiten beschouwing gelaten, omdat nog niet bekend is hoe fondsen hiermee zullen omgaan.

2 Economische verkenning 2025–2031

Kort

- De groei van de beroepsbevolking neemt gestaag af, met name door vergrijzing
- Bbp-groei blijft ook na 2024 beperkt tot ca. 1% per jaar
- Aanhoudende groei van de bestedingen binnen de overheids- en zorgsector betekent dat de groei van de marktsector afneemt richting 2031

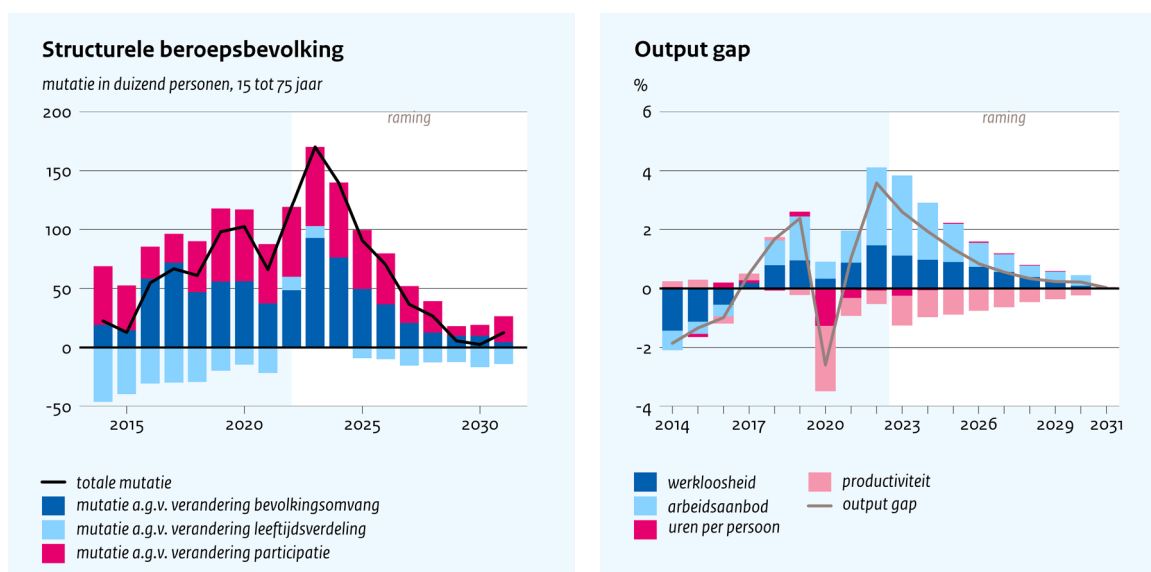
Om voorbij de ramingshorizon van 2024 te kijken, zijn veronderstellingen nodig over de ontwikkeling van de Nederlandse economie. In dit CEP ramen en duiden we de ontwikkeling van de openbare financiën, koopkracht en armoede tot en met 2031.²⁴ Hieronder liggen aannames over hoe de economie zich zal ontwikkelen. Dit hoofdstuk zet de belangrijkste aannames uiteen en laat zien wat deze betekenen voor de ontwikkeling van de Nederlandse economie op de middellange termijn.

De groei van het arbeidsaanbod neemt dit decennium geleidelijk af. De ontwikkeling van de structurele beroepsbevolking – en daarmee het arbeidsaanbod – wordt bepaald door veranderingen in de participatiegraad van verschillende bevolkingsgroepen, de leeftijdsverdeling, en de omvang van de Nederlandse bevolking (zie figuur 2.1, links).²⁵ De effecten op de beroepsbevolking van bevolkingsgroei en toenemende arbeidsparticipatie zijn positief maar nemen in de loop van de tijd af. Veranderingen in de leeftijdsverdeling oefenen een neerwaarts effect uit. De verandering in de leeftijdsverdeling is primair het gevolg van langjarige ontwikkelingen van geboorte- en sterftecijfers en daarmee een relatief vaststaande ontwikkeling. Ook de minder sterke stijging van de participatiegraad is betrekkelijk zeker. De groei van de bevolking wordt in de komende jaren vooral gedreven door netto-immigratie. De hoogte van de nettomigratie naar Nederland is echter de grootste onbekende voor de middellange termijn. Dit komt doordat migratiestromen zich erg moeilijk laten voorspellen in tegenstelling tot vergrijzing.

²⁴ Zie het hoofdstuk 'Doorkijk naar 2031' in dit CEP ([link](#)).

²⁵ Zie Ebregt, J., E. Jongen en B. Scheer, 2022, Groei beroepsbevolking gaat sterk afvlakken, ESB.nu ([link](#)).

Figuur 2.1 De beroepsbevolking vlakkt af; de output gap is positief, maar wordt naar veronderstelling gesloten in 2031

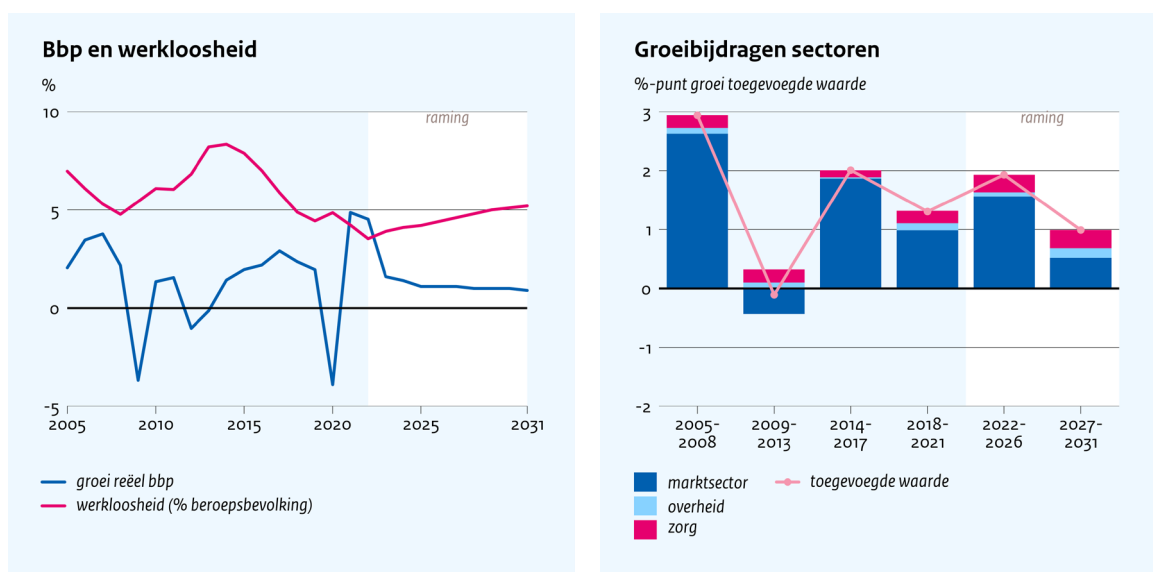

Bron: CBS en CPB ([link](#))

Het potentiële bbp van Nederland groeit in de jaren tot en met 2031 minder hard dan voorheen. Het arbeidsaanbod neemt steeds minder toe, waardoor de groei van het potentiële bbp – de maatstaf van hoeveel goederen en diensten de Nederlandse economie in evenwicht kan produceren – afzwakt tot 1,2% in de periode 2027–2031. Deze groei komt voornamelijk voort uit groei van de structurele arbeidsproductiviteit. We veronderstellen dat deze gemiddeld 1,0% per jaar zal bedragen.

De zogeheten output gap is momenteel ruim positief; we nemen aan dat deze langzamerhand naar nul in 2031 gaat. Eind 2022 ligt het bbp zo'n 3,5% boven het potentiële bbp. Het verschil hiertussen heet de output gap. Figuur 2.1 (rechts) maakt inzichtelijk wat de onderliggende factoren zijn van de hoogte van de output gap. Zo laat de staaf voor 2021 zien dat in dat jaar een ondergemiddelde werkloosheid en een arbeidsaanbod boven het structurele niveau, bijdroegen aan een productie boven potentieel. Daarentegen leidden relatief lage gewerkte uren per persoon en arbeidsproductiviteit juist tot een verlaging van het feitelijke bbp. De komende jaren (tot en met 2026) blijven ontwikkelingen op de arbeidsmarkt (krapte en een hoog arbeidsaanbod) bijdragen aan een per saldo ruim positieve output gap. In de raming veronderstellen we dat 'de output gap sluit' in 2031: het bbp keert, met andere woorden, terug naar zijn potentiële niveau. Dit is een technische aanname: omdat conjunctuurgolven moeilijk te voorspellen zijn, wordt verondersteld dat de economie zich naar een evenwichtssituatie zal bewegen. Door het sluiten van output gap wordt de feitelijke bbp-groei met ca. 0,3% per jaar gedrukt tussen 2025 en 2031. Uit het sluiten van de output gap volgt ook dat de werkloosheid richting 2031 beweegt naar de evenwichtswaarde van 5,3% (zie figuur 2.2, links).

Figuur 2.2 Verdragend bbp en groei van overheids- en zorgbestedingen beperken de groei in de marktsector

Bron: CBS en CPB ([link](#))

Bestedingen door de overheid en in de zorgsector groeien tot 2031 beiden harder dan het bbp. De geplande overheidsuitgaven na 2024 volgen uit de beleidsuitgangspunten, waarbij afnemende onderuitputting zorgt voor een verdere verhoging van de groei van de overheid. De toegevoegde waarde vanuit de bedrijfstak overheid groeit hierdoor met 1,3% per jaar gemiddeld tussen 2023 en 2031. De productie in de zorg groeit in de raming met 2,9% per jaar gemiddeld tussen 2023 en 2031.

In deze verkenning neemt op de middellange termijn de bijdrage van de marktsector aan de economische groei af. Dit wordt geïllustreerd in figuur 2.2 (rechts) en is een logisch gevolg van bovengenoemde ontwikkelingen en aannames. De groei in de marktsector neemt af richting 2031 doordat het potentiële bbp minder hard groeit dan voorheen, en doordat zowel de bestedingen van de zorg als de overheid als aandeel van de economie blijven toenemen. Gegeven de gemaakte aannames blijft er dus in zekere zin voor de marktsector – alle niet-publieke economische activiteit buiten de zorg – steeds minder ruimte over om te groeien.

3 Overheidsbegroting

3.1 Overheidsschuld stijgt door tekorten rond 3%

Kort

- Het overheidstekort loopt op tot 3,0% bbp in 2023, ondanks onderuitputting op de begroting
- Het kabinet blijft met de uitgaven binnen de meeste plafonds, het inkomstenkader wordt overschreden in de kabinetsperiode
- De begroting voldoet niet aan alle Europese begrotingsregels, maar door de ontsnappingsclausule blijft dat zonder gevolgen

Het overheidstekort loopt in 2023 op tot 3,0% bbp en is 2,6% bbp in 2024. De uitgaven stijgen in 2023 door extra overheidsuitgaven uit het coalitieakkoord, maatregelen voor de hoge energieprijzen en door extra uitgaven voor de opvang van Oekraïners (zie tabel 3.1 en paragraaf 3.2). In 2024 komen de uitgaven lager uit, onder meer door het aflopen van de energiesteun. We gaan er bovendien in beide jaren van uit dat het niet lukt om alle begrote middelen uit te geven (onderuitputting). De lasten nemen juist af als aandeel van het bbp (zie tabel 3.1 en paragraaf 3.3). Daarnaast zijn er lagere gasbaten die samenhangen met lagere gasprijzen waardoor de niet-belastingmiddelen dalen. Op wat langere termijn stijgt het overheidstekort tot boven de 3% bbp vanwege intensiveringen uit het coalitieakkoord, oplopende rente-uitgaven, en afnemende krapte op de arbeidsmarkt waardoor op termijn minder onderuitputting is verondersteld.

De schuldquote daalt nog in 2023, maar stijgt daarna door aanhoudende tekorten. Door de overheidstekorten neemt de overheidsschuld verder toe. Het nominale bbp stijgt vooral in 2022 maar ook in 2023 sneller dan de nominale schuld, waardoor de schuldquote daalt. De overheidsschuld neemt ook af door terugbetalingen van het tijdens de coronapandemie aan ondernemers verleende belastinguitstel, zie daarvoor het kader “Belastinguitstel maakt schuld” in paragraaf 3.3. Op termijn neemt de groei van het nominale bbp af, terwijl het overheidstekort blijft oplopen. In 2031 stijgt de schuldquote tot 60% bbp. Hierbij zijn tot en met 2027 de meerjarencijfers uit de begroting van het kabinet gevolgd, en daarna is voor de departementale begrotingen, exclusief beleid, een nominale uitgavengroei verondersteld van 2% per jaar.

Tabel 3.1 Kerngegevens collectieve financiën, 2021-2024

	2021	2022	2023	2024
	% bbp			
Bruto collectieve uitgaven	47.0	44.5	45.2	44.4
Collectieve lasten	39.7	39.1	38.3	38.1
Niet-belastingmiddelen	4.8	4.7	3.9	3.7
EMU-saldo	-2.6	-0.7	-3.0	-2.6
w.v. EMU-saldo lokale overheid	0.2	0.1	-0.1	-0.3
EMU-schuld	52.4	49.3	48.4	48.7

In de Startnota heeft het kabinet de begrotingsregels vastgesteld, met uitgavenplafonds en een inkomstenkader. Het uitgavenplafond is het maximum aan uitgaven in elk jaar van de kabinetsperiode. Het uitgavenplafond is onderverdeeld in de vier deelplafonds: Rijksbegroting, Sociale Zekerheid, Zorg en Investeringsplafond. Middelen die onder het investeringsplafond vallen, mogen naar latere jaren worden geschoven. Het inkomstenkader bepaalt hoe hoog het totaal aan beleidsmatige aanpassingen van de lasten mag zijn. In de

Startnota zijn de uitgavenplafonds en het inkomstenkader ex ante vastgesteld. Bij de Voorjaarsnota 2022 zijn deze definitief bepaald na verwerking van onder meer de macro-economische ramingen.²⁶

Tabel 3.2 Over- en overschrijding uitgavenplafonds, 2022-2025

	2022	2023	2024	2025
	mld euro			
Overschrijding	-5,8	-3,7	-4,8	-1,9
w.v. Rijksbegroting	-3,9	-0,3	-2,1	1,0
Sociale Zekerheid	-0,4	2,5	1,8	0,7
Zorg	-0,5	-2,7	-1,8	-2,1
Investerings	-1,0	-3,1	-2,7	-1,5

De geraamde uitgaven blijven in 2023 en 2024 onder de uitgavenplafonds, vooral door onderuitputting. Tabel 3.2 laat het verschil zien tussen de door het CPB geraamde uitgaven en de door het kabinet vastgestelde uitgavenplafonds, gecorrigeerd voor hogere lonen en prijzen uit de CPB-raming. De aanpassingen door het kabinet aan de uitgavenplafonds vanwege Oekraïne-uitgaven en het Norg-akkoord nemen we over. In 2022 was er overschrijding bij alle deelplafonds, vooral door onderuitputting. Vanaf 2023 zijn er overschrijdingen op het deelplafond Sociale Zekerheid, vanwege de versnelde verhoging van het wettelijk minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen. Bij het deelplafond Rijksbegroting nemen de uitgaven in 2023 toe door bijvoorbeeld het prijsplafond energie, en op termijn is er minder onderuitputting en zijn er hogere rente-uitgaven.²⁷ Zie Bijlage Uitgavenplafond voor een decompositie van het totale uitgavenplafond.

Tabel 3.3 Overschrijding inkomstenkader 2022-2025

	2022	2023	2024	2025	Cumulatief
	mld euro				
Overschrijding inkomstenkader	3,4	-2,1	2,5	3,2	7,0

Zonder verdere besluitvorming wordt het inkomstenkader overschreden in de kabinetsperiode. Met het aantreden van het nieuwe kabinet is in de Voorjaarsnota 2022 voor de jaren 2022-2025 het inkomstenkader definitief vastgesteld. Het principe van het inkomstenkader is dat budgettaire gevolgen van aanvullende beleidsmaatregelen (tarief- dan wel grondslagwijzigingen) gecompenseerd moeten worden door andere beleidsmaatregelen, zodat het kader cumulatief sluit over de jaren 2022 tot en met 2025. Bij ongewijzigd beleid wordt het inkomstenkader overschreden met cumulatief 7,0 mld euro over de kabinetsperiode (zie tabel 3.3). De overschrijding komt voornamelijk voort uit de invoering van de solidariteitsbijdrage (in 2022), de verhoging van de zorgtoeslag (in 2023) en de verhoging van het lage vpb-tarief (vanaf 2023). Bij de overschrijding in het inkomstenkader is nog geen rekening gehouden met de eventuele maatregelen die het kabinet voor het voorjaar aangekondigd heeft. Zie Bijlage Inkomstenkader voor nadere toelichting.

De Nederlandse begroting voldoet niet aan alle eisen van het huidige Europese Stabieleits- en Groeipact. Het structurele EMU-saldo, het begrotingssaldo gecorrigeerd voor tijdelijke maatregelen en conjuncturele effecten, komt onder de middellangetermijndoelstelling uit (zie tabel 3.4). Volgens de Europese begrotingsregels is in dat geval een verbetering van het structurele EMU-saldo van 0,5% bbp per jaar nodig, tot de doelstelling gehaald is. De Europese begrotingsregels beperken het begrotingsbeleid momenteel niet, omdat de algemene ontsnappingsclausule uit het Stabieleits- en Groeipact tot en met 2023 is geactiveerd.

²⁶ Zie CPB, 2022, Macro Economische Verkenning - Verdieping ([link](#)), voor een overzicht van de overige aanpassingen die zijn gedaan aan de uitgavenplafonds en het inkomstenkader.

²⁷ Voor 2023 is verondersteld dat de onderuitputting onder de plafonds 9,2 mld euro bedraagt. In 2024 neemt dit af naar 6,1 mld euro. Daarnaast is er ook enige onderuitputting buiten de plafonds verondersteld.

Tabel 3.4 Gegevens Europese begrotingsregels, 2021-2025

	2021	2022	2023	2024	2025
	% bbp				
EMU-saldo	-2.6	-0.7	-3.0	-2.6	-2.6
Maximum tekortnorm	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0
EMU-saldo structureel	-1.9	-1.4	-3.6	-3.0	-2.7
Middellangetermijndoelstelling EMU-saldo (MTO)	-0.5	-0.8	-0.8	-0.8	-0.8
Vereiste verbetering structureel EMU-saldo	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
EMU-schuld	52.4	49,3	48.4	48.7	49.8
Referentiewaarde EMU-schuld	60,0	60,0	60,0	60,0	60,0

De Europese Commissie heeft een nieuw voorstel voor Europese begrotingsregels gedaan. Nationale begrotingsplannen voor de middellange termijn staan hierbij centraal. Voor landen met een hoger risico op een onhoudbare overheidsschuld wordt de eis dat de schuldquote over de middellange termijn substantieel daalt. Aan landen met een laag risico op een onhoudbare overheidsschuld worden minder zware eisen opgelegd. Voor alle landen komt er een netto-uitgavenregel om de doelstelling voor de schuldquote te halen. De eis van het maximale overheidstekort van 3% bbp blijft gelden. Bij overtredingen blijft de buitensporigtekortprocedure bestaan. In de raming is het Nederlandse overheidstekort groter dan 3% bbp vanaf 2027.

3.2 Tijdelijke energiesteun loopt af in 2024, overheidsschuld neemt jaarlijks verder toe

Kort

- De overheidsuitgaven nemen in 2023 toe door tijdelijke energiesteun en reserveringen voor de opvang van Oekraïense vluchtelingen
- Door het aflopen van tijdelijke maatregelen daalt de uitgavenquote in 2024. De overheidsschuld loopt vanaf 2023 jaarlijks wel op
- De kosten van het prijsplafond nemen af ten opzichte van de ‘Scenario's energieprijzen’ als gevolg van lager geraamde gasprijzen. Ook de gasbaten nemen hierdoor af

De uitgavenquote (bruto collectieve uitgaven ten opzichte van bbp) stijgt in 2023 ten opzichte van 2022 als gevolg van tijdelijke maatregelen (zie tabel 3.5). Dit komt met name door het prijsplafond energie, de Tegemoetkoming Energiekosten energie-intensief mkb (TEK), de tijdelijke verhoging van de Sociale Zekerheidsuitgaven en de gereserveerde middelen voor de opvang van vluchtelingen uit Oekraïne. Vanaf 2024 neemt de uitgavenquote weer af²⁸, omdat het prijsplafond en de TEK alleen in 2023 voor uitgaven zorgen. Daarnaast lopen ook de kosten voor opvang van Oekraïners terug.²⁹

²⁸ De budgettaire gevolgen van de omvorming van ProRail tot zelfstandig bestuursorgaan zijn voor deze raming buiten beschouwing gelaten. De omvorming betekent een eenmalige in- en uitkomstenverhoging van ca. 8 mld euro, maar zal pas meegenomen worden in een raming zodra er meer zekerheid bestaat over de daadwerkelijke uitvoer van de plannen.

²⁹ Bovenop de beleidsuitgangspunten veronderstellen we dat er in 2024 extra uitgaven worden gedaan voor de opvang van Oekraïners. De totale geraamde uitgaven in 2024 zijn wel lager dan in 2023; een van de redenen waardoor de uitgavenquote afneemt.

Tabel 3,5 Collectieve uitgaven, 2021-2024

	2021	2022	2023	2024
	% bbp			
Openbaar bestuur	9,6	8,7	8,6	8,3
Veiligheid	1,6	1,6	1,6	1,6
Defensie	1,2	1,2	1,2	1,4
Infrastructuur	1,2	1,1	1,1	1,1
Onderwijs	5,2	5,2	5,3	5,5
Zorg	10,4	9,6	9,7	10,1
w.v. awbz/wlz	3,0	3,0	3,0	3,1
Zvw	5,5	5,2	5,2	5,5
overig (o.a. wmo)	2,0	1,5	1,4	1,5
Sociale Zekerheid	11,8	11,5	11,8	11,6
w.v. aow/anw	5,1	4,7	4,7	4,9
ww en bijstand	1,3	1,0	1,1	1,2
arbeidsongeschiktheid	1,9	1,8	2,0	2,0
overig (o.a. zorgtoeslag)	3,5	3,9	3,9	3,5
Overdrachten aan bedrijven	3,6	3,2	3,3	2,4
Internationale samenwerking	1,9	1,9	2,0	1,8
Rente	0,6	0,5	0,6	0,7
Bruto collectieve uitgaven	47,0	44,5	45,2	44,4

Voor 2023 en 2024 is verondersteld dat er net als afgelopen jaar relatief veel onderuitputting zal zijn. In 2022 bedroeg de onderuitputting (begrote middelen die niet tot besteding komen) bijna 9 mld euro. Dit is 5% van de totale uitgaven onder de plafonds Rijksbegroting en Investerings en hoger dan het gemiddelde van 1,8% voor de periode 2016-2021. Door de aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt en expansief overheidsbeleid is verondersteld dat de onderuitputting voor 2023 verder zal oplopen naar 6%. Specifieke onderuitputting is geraamd bij infrastructuur, defensie en onderwijs, maar het grootste deel bestaat uit generieke onderuitputting.³⁰ Gemeten in percentages bbp bedraagt de onderuitputting ca. 0,9% in 2022 en 1,1% in 2023, waarna is verondersteld dat de onderuitputting geleidelijk afloopt (zie figuur 3.1, links).³¹

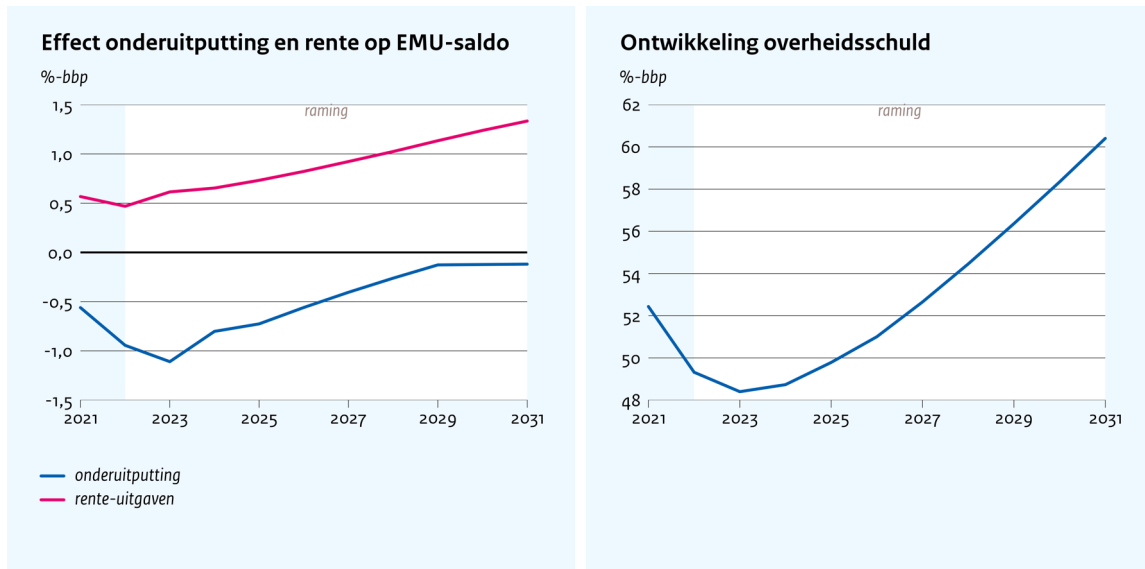
Door de hogere rentetarieven nemen de overheidsuitgaven aan rente toe. Een steeds groter deel van de overheidsschuld moet tegen hogere rentetarieven worden geherfinancierd. De geraamde korte rente komt in 2023 en 2024 boven de lange rente uit, waarna de korte rente zal afnemen tot onder de lange rente. De rente-uitgaven lopen op van 0,6% bbp in 2023 tot 1,3% in 2031. De toegenomen financieringskosten zorgen, samen met lagere onderuitputting en intensiveringen uit het coalitieakkoord, voor een oploop van de overheidsschuld (zie figuur 3.1, rechts).³²

³⁰ Dit is een onderdeel van de totaal geraamde onderuitputting dat niet is toegewezen aan specifieke uitgavenfuncties.

³¹ De onderuitputtingsraming brengt onzekerheden met zich mee aangezien de ontwikkeling van de arbeidsmarkt en toekomstig begrotingsbeleid onbekend zijn.

³² De rentetarieven in deze raming zijn gebaseerd op de marktverwachtingen in week 3.

Figuur 3.1 Minder onderuitputting en hogere rente-uitgaven hebben opwaarts effect op overheidsschuld

Bron: CBS en CPB ([link](#))

De kosten van het prijsplafond energie worden nu geschat op 5,1 mld euro.³³ De huidige geraamde gasprijzen liggen lager dan in het lage scenario uit de publicatie Scenario's energieprijzen.³⁴ Voor de raming worden de maandelijks geraamde consumententarieven van energie gewogen met het verwachte maandelijkse energieverbruik van huishoudens. Hierdoor tellen de maanden waarin het energieverbruik hoog is zwaarder mee voor de kostenraming dan de maanden waarin het verbruik laag is. Daarnaast houden we er rekening mee dat de consumententarieven zich met een vertraging aanpassen aan de lagere gasprijzen op de groothandelsmarkt.³⁵ Deze methodiek werd nog niet toegepast bij de berekening uit december, waardoor – ondanks de lagere gasprijzen – de raming van de kosten voor het prijsplafond iets hoger uitvalt dan het in december gepubliceerde lage scenario.³⁶ Ook de gasbaten dalen door de lagere gasprijzen, naar verwachting tot 2,2 mld euro in 2023. Deze inschatting brengt net als voor het prijsplafond onzekerheden met zich mee, omdat de gasprijs en het gasverbruik kunnen afwijken van de geraamde cijfers. Hogere of lagere gasprijzen hebben echter een beperkt effect op het EMU-saldo, omdat de gasbaten en het prijsplafond met elkaar meebewegen. De gasbaten bestaan uit inkomsten uit de heffing van de Mijnbouwwet, de tijdelijke verhoogde cijns en winstuitkeringen van Energiebeheer Nederland en Gasterra.³⁷

De defensie-uitgaven nemen vanaf 2024 toe doordat het kabinet jaarlijks 2 mld euro intensiveert voor het behalen van de NAVO-norm. Uitgedrukt in % bbp stijgen de uitgaven tot en met 2027 naar 1,7%.³⁸ Vanwege veronderstelde onderuitputting leidt een deel van de geplande uitgaven aan defensie uit het

³³ Genoemde bedragen zijn exclusief btw, omdat dit ook weer inkomsten zijn voor de overheid.

³⁴ Zie [link](#).

³⁵ Anders dan bij de Scenario's energieprijzen uit december wordt er bij deze raming aangenomen dat de consumententarieven voor energie zich met een vertraging van 2 maanden aanpassen aan de lagere marktprijzen voor gas. Hierdoor zijn de consumententarieven in het eerste kwartaal van 2023 relatief hoog vergeleken met de marktprijzen op de groothandelsmarkt in diezelfde maanden.

³⁶ De voorschotten die dit jaar worden uitgekeerd aan energiemaatschappijen worden pas na 2023 geëvalueerd. In deze raming gaan wij uit van netto subsidiebedragen voor 2023, uitgaande van een marge van 31 ct/m³ tussen de vertraagde groothandelsprijs en de consumententarieven.

³⁷ In deze raming hebben we de subsidiemaatregel garantie gasopslag Bergermeer niet meer kunnen verwerken, zie [kabinetsbrief](#).

³⁸ De geraamde defensie-uitgaven van het CPB zijn niet een-op-een vergelijkbaar met de NAVO-norm. De gepresenteerde defensie-uitgaven als percentage bbp zijn om die reden niet bruikbaar om het behalen van de norm te toetsen.

coalitieakkoord pas na 2025 tot extra uitgaven.³⁹ Deze uitgaven verschuiven naar latere jaren, waarbij ze worden afgezet tegen een hoger bbp met een lager aandeel in het bbp als gevolg. Na 2027 dalen de defensie-uitgaven als percentage van het bbp licht naar gemiddeld 1,6%.

De staatsschuld wordt gedrukt door de aanname dat de Staat zijn resterende aandelenbelang in ABN AMRO zal verkopen. De overheid heeft een belang van 56% in ABN AMRO en we veronderstellen dat dit in gelijke delen van 7%-punt tot 0% is teruggebracht in 2030. De verkoop van de aandelen heeft geen effect op het EMU-saldo, maar zal wel leiden tot een verlaging van de staatsschuld. Bovendien neemt de Staat in 2023 deel aan een programma van aandeleninkoop door ABN AMRO, dat eenmalig voor een verdere verlaging van de schuld van 281 miljoen zorgt.⁴⁰ We hebben geen rekening gehouden met een eventuele verkoop van TenneT Duitsland.⁴¹

In 2023 stijgen de uitgaven aan Sociale Zekerheid door een toename van het wettelijk minimumloon, een stijging van de werkloosheid en tijdelijk beleid. In 2024 vervalt het tijdelijke beleid waardoor de uitgaven in percentage van het bbp dalen. De verhoging van het wettelijk minimumloon in 2023 werkt door op de hoogte van alle socialezekerheidsuitkeringen. In 2023 en 2024 stijgt het aantal AOW-uitkeringen verder door de vergrijzing van de Nederlandse bevolking. De stijging wordt enigszins geremd door de toename van de AOW-leeftijd in de komende jaren. Doordat de werkloze beroepsbevolking vanaf 2023 weer stijgt, neemt ook het aantal bijstands- en WW-uitkeringen toe (zie paragraaf 1.3). Ook het aantal arbeidsongeschikten neemt in 2023 en 2024 toe, mede door vergrijzing en de verhoging van de AOW-leeftijd. Door deze verhoging ontvangen arbeidsongeschikten langer een uitkering. Daarnaast is de kans op arbeidsongeschiktheid hoger op oudere leeftijd. Belemmeringen in de uitvoering door een tekort aan keuringsartsen hebben in 2023 daarnaast een opwaarts effect op de uitkeringsaantallen arbeidsongeschiktheid.⁴² Door het vervallen van de eenmalige verhoging van de zorgtoeslag en de tijdelijke energietoelage voor lage inkomens dalen de uitgaven aan de post overige sociale lasten in 2024.

De collectieve zorguitgaven stijgen in 2023 en 2024 met name door de gestegen lonen en prijzen in de zorg. Deze loon- en prijsontwikkeling is hoger dan de prijsontwikkeling van het bbp. Mede hierdoor stijgen de collectieve zorguitgaven als percentage van het bbp in 2023 met 0,1%-punt en in 2024 met 0,4%-punt (zie tabel 3.5). Beleidsmaatregelen hebben per saldo nauwelijks invloed op de zorguitgaven. Enerzijds zijn er toenemende bezuinigingen bij de verpleeghuiszorg (zie ook het kader “Afkalvend kwaliteitskader” in het [Centraal Economisch Plan 2023](#)). Anderzijds wordt er meer geld besteed aan met name de curatieve zorg. Dit betreft onder meer de stijging van de uitgaven door het constant houden van het eigen risico en de aanloopkosten van besparingsmaatregelen zoals het Integraal Zorgakkoord.⁴³

³⁹ Voor meer informatie zie CEP22 ([link](#)).

⁴⁰ Zie Kamerbrief van 8 februari 2023 ([link](#)).

⁴¹ Zie Kamerbrief van 24 februari over voorkeursscenario's kapitaalbehoefte TenneT Duitsland ([link](#)).

⁴² UWV, Januarinota 2023 ([link](#)), SZW, Stand van de uitvoering Sociale Zekerheid ([link](#)), Kamerstukken II 2022/2023, 26 448 nr. 685.

⁴³ De eerste jaren is het totale macrokader van het Integraal Zorgakkoord (IZA) niet bindend, omdat de uitgavenraming onder het totale macrokader van het IZA blijft. Wel leiden de aanloopkosten van het IZA tot hogere uitgaven in de eerste jaren. In latere jaren is het totale macrokader van het IZA bindend en vervallen de aanloopkosten.

3.3 Stijgende lasten blijven achter bij de economische groei

Kort

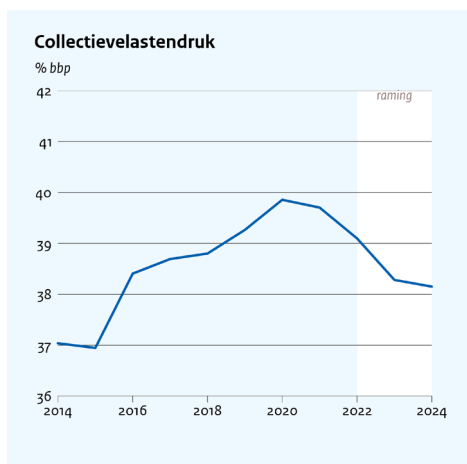
- De belastingontvangsten blijven achter bij de economische groei in 2023 en 2024, waardoor de lastendruk daalt
- Belastinguitstel als gevolg van corona wordt grotendeels terugbetaald. Er zijn grote verschillen in betalingsgedrag en onzekerheid over het terugbetaalpercentage blijft
- Met name door het aflopen van incidenteel beleid stijgen de beleidsmatige lasten in 2023 en 2024. Voor gezinnen is dit de eerste stijging sinds drie jaar, voor bedrijven wordt de stijgende trend voortgezet

De collectievelastendruk daalt naar 38,3% in 2023; het laagste niveau sinds 2015. In 2024 dalen de belastingontvangsten in verhouding tot het bbp verder naar 38,1%, (zie tabel 3.6 en figuur 3.2). De dalende lastendruk in 2023 komt met name door het wegvallen van de eenmalige heffing over overwinsten van gasproducenten in 2022; de solidariteitsheffing. Daarenboven blijven de ontvangsten uit de loon- en inkomensheffing en vennootschapsbelasting achter bij de economische groei. Dit komt doordat de groei van de loonsom achterblijft bij de nominale groei van het bbp en de indexatie van de schijfgrenzen in 2023 en 2024 hoog is waardoor een groter deel van de loonsom onder de schijfgrenzen blijft. De ontvangsten uit de vennootschapsbelasting blijven historisch hoog, maar dalen enigszins ten opzichte van de economische groei. De daling van de lastendruk wordt gedempt door het aflopen van diverse steunmaatregelen in 2023, zoals de tijdelijke verlaging van (de omzetbelasting op) de energiebelasting en brandstofaccijnzen in 2022.

Tabel 3.6 Belasting- en premieontvangsten 2021-2024

	2021	2022	2023	2024
	% bbp			
Loon- en inkomensheffing	13,0	12,2	11,8	11,8
Premies werknemersverzekeringen	3,2	3,3	3,4	3,4
Zvw-premies	5,4	5,1	5,1	5,2
Vennootschapsbelasting	3,6	4,1	3,9	3,8
Belastingen op productie en invoer	12,8	11,9	12,3	12,2
Overige belastingen	1,9	2,5	1,8	1,7
Totaal	39,7	39,1	38,3	38,1
Ontwikkeling collectievelastendruk		-0,6	-0,8	-0,1
w.v. effect beleidsmaatregelen op EMU-saldo		0,2	0,2	0,0
w.v. effect grondslagontwikkeling op EMU-saldo		-0,8	-1,0	-0,1

Figuur 3.2 Collectievelastendruk daalt in 2023 en 2024

Bron: CBS, CPB ([link](#))

De beleidsmatige lasten stijgen in 2023 en 2024 (zie tabel 3.7). De beleidsmatige lastenontwikkeling meet het jaar-op-jaareffect van fiscale beleidsmaatregelen op de lasten van gezinnen, bedrijven, de overheid en het buitenland. De beleidsmatige lasten stijgen in 2023 en 2024 met respectievelijk 3,9 mld en 1,8 mld euro. Ondanks deze stijgende beleidsmatige lasten, daalt de lastendruk omdat de totale belastingontvangsten achterblijven bij de economische groei.

Na drie jaar lastenverlichting nemen de lasten voor gezinnen toe, met name door het aflopen van steunbeleid in 2023. Per saldo stijgen de lasten voor gezinnen in 2023 met 2,5 mld euro (zie tabel A in bijlage BLO). Dit komt voornamelijk door het terugdraaien van tijdelijke lastenverlichtingen op de energierekening. Daarnaast worden de lasten voor gezinnen in 2023 verzwwaard door de stijging van de Zvw-premies. Maatregelen in de loon- en inkomensheffing, zoals het verhogen van de arbeidskorting, zorgen wel voor een lastenverlichting. In 2024 nemen de lasten voor gezinnen toe met 0,9 mld euro. Dit komt onder andere door het terugdraaien van de verlaging van accijnzen op brandstoffen, hogere accijnzen op tabak en een hogere verbruiksbelasting op niet-alcoholische dranken. Deze lastenstijging wordt gedempt door het verlagen van de Zvw-premies.

Verschillende maatregelen zorgen per saldo voor een lastenverzwaring voor bedrijven in 2023 en 2024. Zo leiden het aflopen van de compensatie in de energiebelasting en de tariefsverhoging en schijfverlaging in de vennootschapsbelasting tot hogere lasten in 2023 en 2024. Ook het verhogen van de overdrachtsbelasting voor niet-woningen en aanpassingen in de loon- en inkomensheffing, zoals het afschaffen van de doelmatigheidsmarge gebruikelijk loon, zorgen voor hogere lasten. De lastenverzwaring wordt gedempt door het aflopen van de solidariteitsheffing in 2023 en het afschaffen van de verhuurderheffing. Per saldo nemen de lasten voor bedrijven toe met 1,3 mld euro in 2023. In 2024 zorgen dalen de Zvw-premies voor lagere lasten. Brandstofaccijnzen stijgen daarentegen, zodat de totale lastenverzwaring uitkomt op 0,8 mld euro.

Tabel 3.7 Beleidsmatige lastenontwikkeling 2023-2024

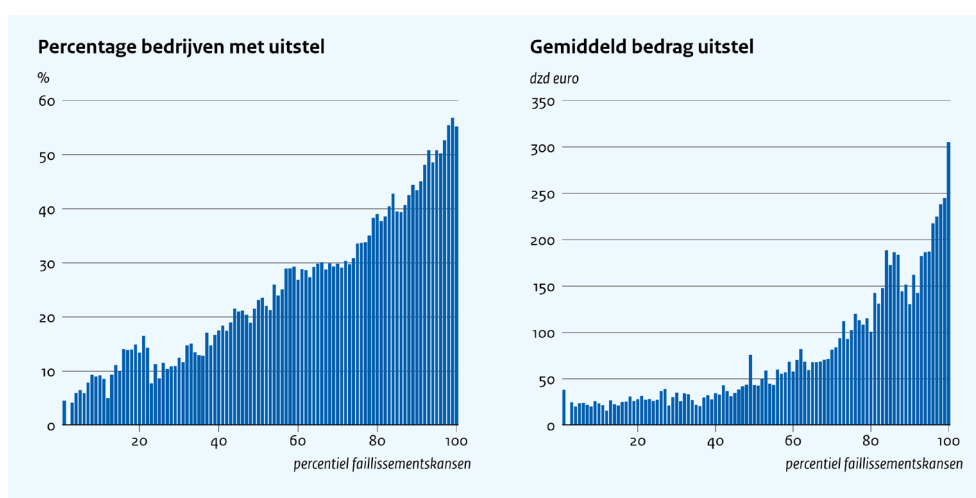
	2023	2024
	mld euro	
Totaal	3,9	1,8
Gezinnen	2,5	0,9
Bedrijven totaal	1,3	0,8
Waarvan niet-overheid	1,3	0,9
Waarvan overheid	0,0	-0,1
Buitenland	0,2	0,0

Belastinguitstel maakt schuld

Ondernemers zijn begonnen met het terugbetalen van de belastingen waarvoor uitstel is verleend tijdens de coronapandemie. De eerste terugbetalingen laten een gemengd beeld zien. Sommige bedrijven hebben versneld hun volledige schuld afbetaald, andere hebben een betaalachterstand. Vooralsnog ligt het aflossingstempo hoger dan verwacht: tussen oktober en januari daalde het uitstaande bedrag met ruim 10%. Omdat de terugbetalingsregeling vijf jaar loopt, was een aflossing van 1,7% van de schuld per maand de verwachting. Een deel van de bedrijven zal de schuld echter niet kunnen voldoen, bijvoorbeeld als gevolg van faillissement. Omdat belastingafstel zowel het EMU-saldo als de EMU-schuld belast is een goede inschatting van de gevolgen voor de overheidsfinanciën van belang.

Recent CPB-onderzoek werpt nieuw licht op mogelijk belastingafstel (a). In het onderzoek zijn de uittrekings- en faillissementskansen van bedrijven geschat en zijn deze gekoppeld aan het gebruik van coronasteun, waaronder belastinguitstel. Bedrijven met een hogere kans om failliet te gaan, deden vaker een beroep op belastinguitstel en hadden gemiddeld hogere bedragen uitstaan (zie figuren). Op basis van die informatie is ingeschat dat bij gelijkblijvende faillissementskansen jaarlijks 0,8% van de uitstaande schuld betrokken zal zijn bij een faillissement. Dit komt neer op tussen de 4% en 7% over de gehele terugbetalingshorizon (b).

Zwakkere bedrijven maakten meer gebruik van bijzonder uitstel wegens corona

Bron: Davies, L., M. Kattenberg en B. Vogt, 2023, [link](#)

Welk deel van het belastinguitstel de komende jaren wordt terugbetaald blijft onzeker. De faillissementskansen hebben betrekking op 2020 en zijn bepaald op basis van bedrijfskenmerken van voor corona. De coronasteun heeft bedrijven tijdelijk beschermd, maar mogelijk nemen de risico's na afloop van de steun weer toe. Daarnaast richt het onderzoek zich voornamelijk op NV's en BV's en is het mogelijk niet representatief voor andere bedrijfsvormen. Tot slot kunnen faillissementen toenemen bij economische tegenwind waardoor alsnog een groter deel van het uitstel niet terugbetaald wordt. In geval van een faillissement is de Belastingdienst overigens wel een preferente schuldeiser en zal niet het hele uitstaande bedrag afgeschreven hoeven te worden.

(a) Davies, L., M. Kattenberg en B. Vogt, 2023, Effecten van coronasteun op bedrijvendynamiek en productiviteitsgroei: een nieuwe analyse met machine learning.

(b) De terugbetalingstermijn van 5 jaar vanaf oktober 2022 kan worden uitgebreid tot maximaal 7 jaar. Voor bedrijven die in 2020 gebruik maakten van uitstel is de maximale horizon dus 9 jaar.

4 Koopkracht en armoede

Kort

- Koopkracht herstelt in 2024 in doorsnee als gevolg van loongroei. Cumulatief ligt de koopkracht in 2024 0,7% lager dan in 2021
- Armoede neemt in 2024 weer toe, met name onder uitkeringsgerechtigden, door het wegvallen van tijdelijk beleid
- Armoede ligt daarmee in 2024 weer op het niveau van 2021 waardoor het kabinetsdoel over de terugdringing van armoede uit beeld raakt

De koopkracht van huishoudens ligt in 2024 in doorsnee 0,7% lager dan in 2021. Het aandeel personen en kinderen in armoede stijgt in 2024 naar een vergelijkbaar niveau als in 2021⁴⁴, na een daling in 2022.

Hoewel lonen en pensioenen in 2023 en 2024 flink groeien en in 2024 de inflatie⁴⁵ overstijgen, blijven ze in totaliteit achter op de stijgende prijzen sinds 2021. Met name huishoudens in de midden- en hoge-inkomenscategorieën zien hun koopkracht dalen (zie figuur 4.1). Naast de loongroei en pensioenindexaties dempen ook de verhoging van de arbeidskorting en de verlaging van het tarief over de eerste schijf van de inkomstenbelasting de koopkrachtdaling. Voor de lagere inkomenscategorieën zijn er daarnaast meer structurele beleidsmaatregelen genomen tussen 2021 en 2024: de beleidsmatige verhoging van het wettelijk minimumloon, de verhoging van de huurtoeslag en een deel van de verhoging van het kindgebonden budget. Weliswaar stijgt de armoedegrens⁴⁶ tussen 2021 en 2024 harder dan de lonen, toch blijft de armoede⁴⁷ onder personen en kinderen in 2024 dankzij deze maatregelen vrijwel gelijk aan het niveau in 2021 (zie figuur 4.2).

Door inflatie-ongelijkheid zullen de werkelijke koopkrachtontwikkelingen en armoedecijfers afwijken van de raming. Huishoudens met een lager inkomen zijn vaak een relatief groot deel van hun inkomen kwijt aan energiekosten⁴⁸ en voeding. Zij worden daarmee zwaarder geraakt door de flinke prijsstijgingen in deze bestedingscategorieën en ervaren daardoor gemiddeld meer inflatie dan het algemene inflatiecijfer dat in de koopkracht- en armoedeberekeningen wordt gebruikt. De armoedecijfers voor jaren met relatief hoge stijgingen van energie- en voedselprijzen worden daardoor onderschat. De mate waarin een huishouden last ondervindt van hoge energieprijzen is ook afhankelijk van de energiezuinigheid van de woning, het type

⁴⁴ De armoedecijfers voor de jaren 2021 t/m 2024 zijn gebaseerd op een raming. Realisaties van armoede zijn beschikbaar tot en met 2020.

⁴⁵ Voor de berekening van de koopkracht- en armoedecijfers gebruiken we een raming van de inflatie volgens de nieuwe meetmethode omdat deze beter de gemiddelde ervaren inflatie van huishoudens weerspiegelt. Bij deze alternatieve cpi wordt rekening gehouden met prijzen van zowel nieuwe als bestaande energiecontracten. Zie paragraaf 1.4 en CBS ([link](#)) voor meer toelichting op de alternatieve cpi-reeks.

⁴⁶ De in deze raming gebruikte armoedegrens is het niet-veel-maar-toereikendcriterium van het Sociaal en Cultureel Planbureau: een armoedegrens die is opgebouwd met referentiebudgetten voor bestedingen die noodzakelijk zijn om aan de samenleving deel te nemen.

⁴⁷ Een beschrijving van de methodiek van de armoederaming is te vinden in Deinum & Griffioen (2022) ([link](#)). Er zijn twee correcties uitgevoerd ten opzichte van de bestaande methodiek. Omdat de reële consumptiegroei van 6,6% in 2022 vooral plaatsvindt in uitgaven aan diensten, is deze niet representatief voor de groei van uitgaven aan basisbestedingen. Daarom is de reële consumptiegroei gecorrigeerd op basis van realisaties van uitgaven aan basisbestedingen tot en met het derde kwartaal van 2022 en komt deze op 0,9% uit. De indexatie van de referentiehuren waarmee de huurtoeslag wordt berekend, is gecorrigeerd in 2022 en 2023. In de oorspronkelijke indexatie van de referentiehuren (CPI plus vijfjaarsgemiddelde reële consumptiegroei per huishouden; gelijk aan de indexatie van de armoedegrens) is de CPI in 2022 vervangen door de gerealiseerde huurstijging sociale huursector (2,6%) en in 2023 door de geraamde huurstijging voor corporatiewoningen (0,5%).

⁴⁸ Het Tijdelijk Noodfonds Energie is niet meegenomen in de koopkracht- en armoedeberekeningen. Dit Noodfonds ondersteunt huishoudens met lage en middeninkomens en een hoge energierekening door een deel van de energiekosten van deze huishoudens voor haar rekening te nemen. Deze maatregel draagt bij aan de koopkracht van deze huishoudens, maar dat is dus niet terug te zien in de cijfers.

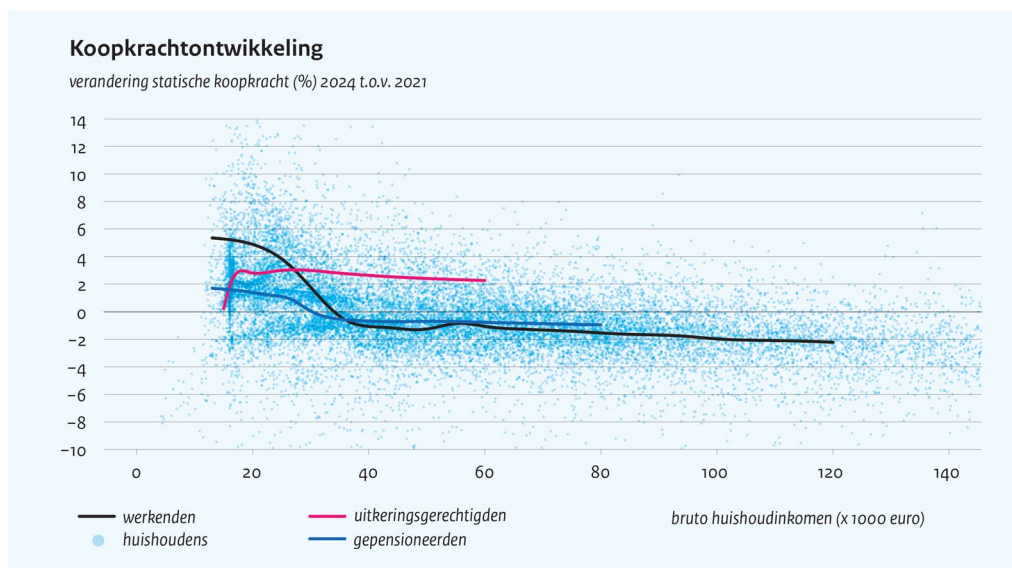
woning en de huishoudsamenstelling. Deze verschillen tussen huishoudens zijn niet zichtbaar in de koopkracht- en armoederamingen.

In 2023 blijft de koopkracht vrijwel gelijk. Hetzelfde geldt voor het aandeel personen in armoede (4,7%).

De gemiddelde cao-loongroei ligt met 4,9% beduidend lager dan de inflatie⁴⁹ (6,5%) en de stijging van de armoedegrens (7,8%). Dat de koopkracht en armoede vrijwel neutraal blijven, is te danken aan beleidsmaatregelen in 2023. De extra beleidsmatige verhoging van het wettelijk minimumloon (en daaraan gekoppelde uitkeringen), de verhoging van huur- en zorgtoeslag en van het kindgebonden budget ondersteunen de lage inkomens. De armoede onder kinderen daalt daardoor van 6,8% in 2022 naar 6,1% in 2023, grotendeels vanwege het toegenomen kindgebonden budget. Lage inkomens verliezen ten opzichte van 2022 wel een fors deel van hun energietoeslag: deze daalt van 1800 euro naar 800 euro. Alle huishoudens profiteren van het prijsplafond voor energiegebruik. Werkenden zien hun koopkracht toenemen door de verhoging van de arbeidskorting.

De koopkracht neemt in doorsnee met 2,0% toe in 2024, maar tegelijkertijd stijgt het aantal personen in armoede naar 5,8%. In 2024 is de gemiddelde cao-loonstijging (5,0%) hoger dan de inflatie (3,2%) en de stijging van de armoedegrens (4,3%). Schijflengtes, heffingskortingen en toeslagen stijgen vertraagd mee met de inflatie (via de tabelcorrectiefactor) en nemen daarom in 2024 met 9,5% toe. Samen met de reële cao-loongroei van 1,8% zorgt dit voor een koopkrachttoename voor een doorsnee huishouden, ondanks het wegvallen van het prijsplafond. Voor lage inkomens weegt echter zwaarder dat de energietoeslag voor minima (800 euro) en de verhoging van de zorgtoeslag (ruim 400 euro) uit 2023 wegvallen en het kindgebonden budget ongeveer 130 euro per kind lager wordt. Dit verlies aan inkomen leidt - ondanks de positieve reële loongroei - tot circa 180.000 personen en 30.000 kinderen extra onder de armoedegrens. Deze toename concentreert zich vrijwel volledig bij huishoudens die afhankelijk zijn van een uitkering; het aantal werkende en gepensioneerde huishoudens met een inkomen onder de armoedegrens stijgt beperkt.

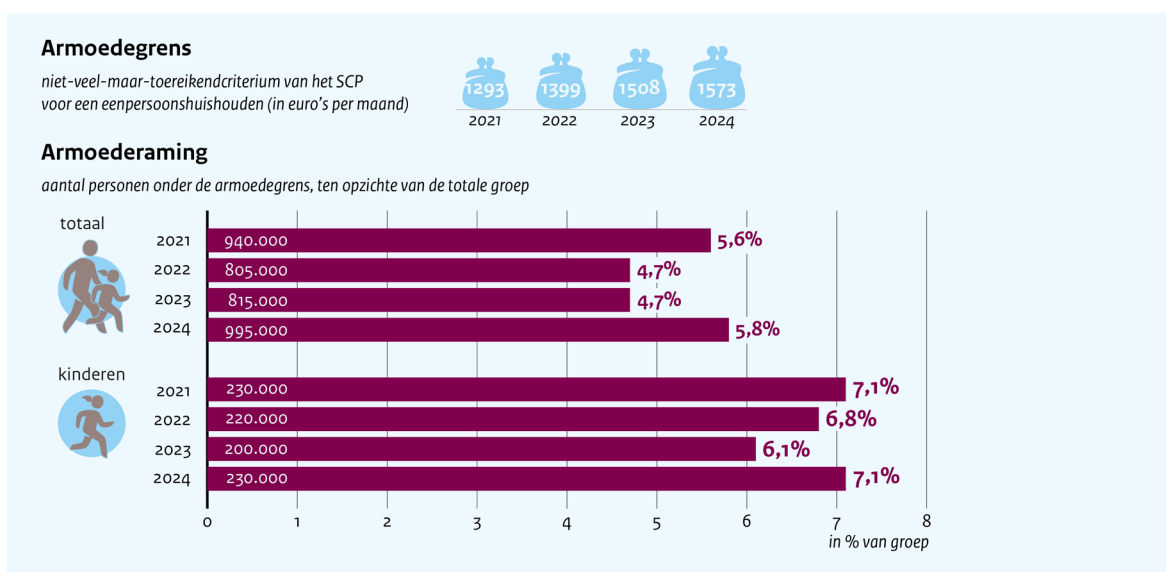
Figuur 4.1 Tweedeling - hoge versus lage inkomens - in koopkrachtontwikkeling van 2021 naar 2024

Bron: CPB ([link](#))

⁴⁹ Zie voetnoot 45.

Figuur 4.2 Na daling weer toename van armoede in 2024

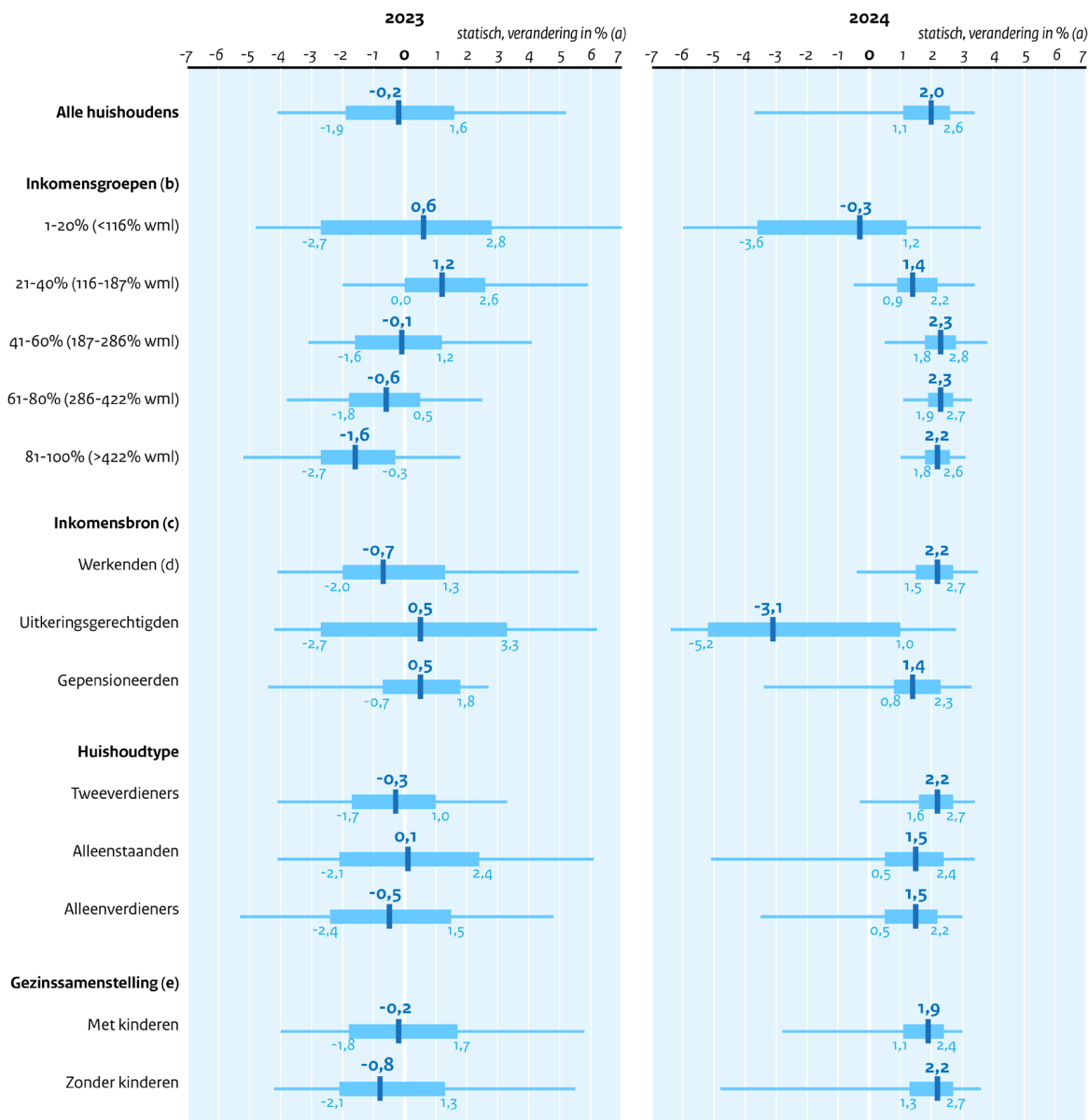
Bron: SCP, CPB ([link](#))

4.1 Enig herstel koopkracht werkenden en gepensioneerden

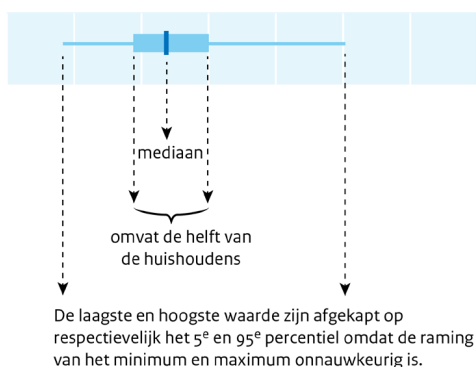
Werkenden zien hun koopkracht in doorsnee met 0,7% dalen in 2023, maar gaan er in 2024 juist het meest op vooruit (2,2%) (zie figuur 4.3). De lonen stijgen in 2023 (gemiddeld 4,9%), maar blijven wel achter bij de inflatie (6,5%). De beleidsmatige verhoging van het minimumloon, de verlaging van het tarief van de eerste schijf van de inkomstenbelasting en de verhoging van de arbeidskorting verzachten de pijn, maar voorkomen niet dat de koopkracht van werkenden in doorsnee toch daalt. In 2024 keert het koopkrachtbeeld. De loongroei (5,0%) haalt dan de inflatie (3,2%) in. Daarnaast werkt in 2024 de hoge inflatie van 2022 door in de indexatie van de heffingskortingen, belastingschijven en toeslagen. Door dit effect en de relatief hoge loongroei in 2024, zien werkenden hun koopkracht in doorsnee stijgen met 2,2%.

Gepensioneerden zien hun koopkracht in zowel 2023 (0,5%) als 2024 (1,4%) in doorsnee groeien. In 2023 profiteren zij van de verhoging van de AOW, die is gekoppeld aan de verhoging van het wettelijk minimumloon. Daarnaast liggen de indexaties van de aanvullende pensioenen in 2023 (9,5%) en 2024 (3,6%) naar verwachting hoger dan de inflatie in beide jaren (respectievelijk 6,5% en 3,2%). Gepensioneerden met een aanvullend pensioen zien in 2024 wel een lagere pensioenindexatie (3,6%) dan de loongroei (5,0%), waardoor hun koopkracht minder hard groeit dan die van werkenden.

Figuur 4.3 Koopkrachtontwikkeling in 2023 en 2024 (boxplot)

Hoe af te lezen?

Een mediaan is de middelste waarde van een verdeling van cijfers, geordend van laag naar hoog. Een mediane koopkrachtontwikkeling van 1,3% voor alle huishoudens betekent dat de helft van de huishoudens een koopkrachtontwikkeling van 1,3% of lager heeft, en de andere helft 1,3% of hoger. Voor de helft van de huishoudens valt de koopkrachtontwikkeling binnen het blauwe balkje, met een kwart boven en een kwart onder de mediaan. De andere helft van de huishoudens heeft een koopkrachtontwikkeling die hier buiten valt. De staarten van de boxplot laten de laagste en hoogste koopkrachtontwikkeling zien.

- (a) Exclusief incidentele inkomensveranderingen.
- (b) Bruto inkomen uit arbeid of uitkering op huishoudniveau; het bruto minimumloon (wml) is in 2023 ongeveer 25.463 euro. De inkomensgroepen zijn verdeeld in vijf groepen van gelijke grootte in oplopende volgorde van inkomen, ieder 20% van alle huishoudens.
- (c) De indeling naar inkomensbron is op basis van de hoogste inkomensbron op huishoudniveau, waarbij een huishouden waarvan hoofd of partner winstinkomen heeft, bij werkenden wordt ingedeeld. Huishoudens met vroegpensioen of studiefinanciering als hoogste inkomensbron zijn uitgezonderd.
- (d) Bij werkenden wordt geen rekening gehouden met incidentele verandering van het loon, zoals het ontvangen of wegvallen van bonussen.
- (e) De indeling naar gezinssamenstelling is op basis van de aanwezigheid van kinderen tot achttien jaar en is exclusief huishoudens van gepensioneerden.

Bron: CPB ([link](#))

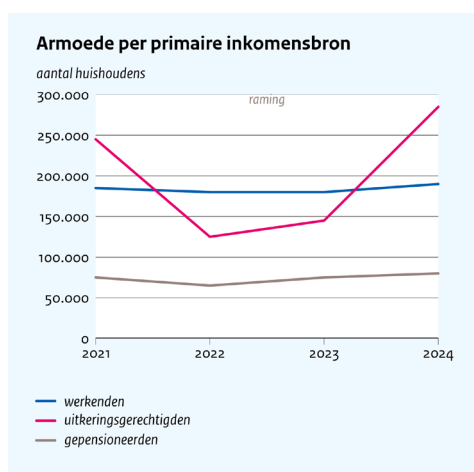
4.2 Meer uitkeringsgerechtigden vallen onder armoedegrens

Tussen 2021 en 2024 neemt het aantal arme huishoudens vooral toe onder uitkeringsgerechtigden. Het aantal arme huishoudens met een uitkering als primaire inkomensbron daalt in 2022 sterk naar 125.000, loopt in 2023 iets op naar 145.000 en neemt in 2024 fors toe naar 285.000 (zie figuur 4.4). Inkomensondersteunend beleid in 2022 en 2023 vermindert de armoede in deze groep substantieel. Zodra een deel van deze maatregelen vervalt, stijgt de armoede weer tot boven het niveau van 2021. De armoede onder werkenden en gepensioneerden blijft nagenoeg constant tussen 2021 en 2024. Bij arme gepensioneerden is er vaak sprake van een onvolledige AOW-uitkering en te weinig andere inkomsten (zoals een aanvullend pensioen). De groep werkende armen bevat relatief veel zelfstandigen en mensen die in deeltijd werken. Enerzijds heeft het ondersteunende beleid in 2022 en 2023 meer armoede voorkomen onder werkende en gepensioneerde armen, anderzijds is er meer of ander beleid nodig om armoede in deze groepen te reduceren.

Het grootste deel van de uitkeringsgerechtigden onder de armoedegrens is (mede) afhankelijk van een bijstandsuitkering en woont in een sociale huurwoning. Van de 285.000 uitkeringsgerechtigde huishoudens in armoede in 2024 (zie figuur 4.4) ontvangen 195.000 huishoudens een bijstandsuitkering. De bijstandsuitkering biedt geen garantie om boven de armoedegrens te blijven; van alle huishoudens die in 2024 een bijstandsuitkering ontvangen, leeft circa 44% onder de armoedegrens. Ongeveer 90% van de arme huishoudens met een uitkering woont in een sociale huurwoning. Van de werkende en gepensioneerde armen woont respectievelijk circa 45% en 60% in een sociale huurwoning.

De armoederaming kent naast inflatie-ongelijkheid nog een aantal beperkingen. De raming houdt geen rekening met gemeentelijke belastingen en -ondersteuning, en de aflossing⁵⁰ van schulden. Het aflossen van schulden kan ervoor zorgen dat huishoudens net boven de armoedegrens toch in armoede leven of de tekorten van arme huishoudens verdiepen. Aan de andere kant houdt de raming ook geen rekening met vermogensbuffers. Ten slotte is het niet-gebruik van de zorgtoeslag, de energietoeslag voor minima en het kindgebonden budget willekeurig⁵¹ aan huishoudens toegewezen.

Figuur 4.4 Armoede onder uitkeringsgerechtigden stijgt in 2024, na daling in 2022, tot boven niveau 2021

Bron: SCP, CPB ([link](#))

⁵⁰ De rente op schulden die aftrekbaar zijn in box 3 wordt wel meegenomen in de berekening van het netto besteedbaar inkomen.

⁵¹ De studie van Berkhout, Bosch en Koot uit 2019 ([link](#)) laat zien dat niet-gebruik niet willekeurig is, maar bijvoorbeeld afhangt van de hoogte van de toeslag en het inkomen van huishoudens.

Belangrijkste beleidswijzigingen sinds MEV 2023

Het verwerken van het Integraal Zorgakkoord (IZA) in combinatie met een macrobeheersingsinstrument (MBI) heeft geleid tot een opwaartse bijstelling van de curatieve zorguitgaven. In de huidige raming is de eerdere inschatting van de intentie tot het afsluiten van een zorgakkoord (in combinatie met een MBI) ten tijde van het coalitieakkoord vervangen door het afgesloten Integraal Zorgakkoord. Dat komt doordat op 25 januari van dit jaar ook de Landelijke Huisartsen Vereniging, een belangrijke partij voor de uitvoering van het IZA, een handtekening onder het akkoord heeft gezet. Bij de meerjarige verwerking van het IZA is de uitgavenraming afgezet tegen het totale macrokader van het IZA. De eerste jaren is het totale macrokader van het IZA niet bindend, omdat de uitgavenraming onder het totale macrokader blijft. In latere jaren is het totale macrokader wel bindend en heeft het een neerwaarts effect op de uitgaven. Deze impact op de uitgaven is minder sterk dan het neerwaartse effect dat eerder was berekend voor de intentie tot het afsluiten van het zorgakkoord. Mede hierdoor leidt de verwerking van het afgesloten IZA tot een opwaartse bijstelling van de curatieve zorguitgaven. Daarnaast bevat het afgesloten IZA extra uitgaven vanwege de aanloopkosten van besparingsmaatregelen, terwijl de eerdere doorrekening van de intentie tot het afsluiten van het zorgakkoord deze niet bevatte. Het meenemen van deze intensiveringen leidt ook tot een opwaartse bijstelling van de curatieve zorguitgaven.

De omvorming van ProRail tot zbo is niet meegenomen. Het kabinet is voornemens om ProRail om te vormen tot zelfstandig bestuursorgaan (zbo). In eerdere ramingen is rekening gehouden met deze omvorming, die momenteel gepland staat voor 2024. Er is voor gekozen om deze maatregel niet op te nemen in de huidige raming omdat de implementatie onzeker is.

Voor heel 2023 geldt een prijsplafond om huishoudens te compenseren voor de hoge energieprijzen. Deze maatregel werd pas na publicatie van de MEV 2023 uitgewerkt en is daarom in de eerdere ramingen voor 2023 niet meegenomen. Ten opzichte van de MEV leidt het prijsplafond tot een verslechtering van het EMU-saldo van 5,1 mld euro in 2023. Het prijsplafond drukt de inflatie en heeft zodoende een positief effect op de koopkracht van alle huishoudens in 2023. Daarnaast maakt het energie-intensieve mkb in 2023 ook aanspraak op energiesteun van de overheid. Ten opzichte van de MEV zorgt dit naar verwachting voor een verslechtering van het EMU-saldo van 1,2 mld euro.

Het kabinet heeft na Prinsjesdag enkele lastenmaatregelen getroffen ter dekking van de kosten van het prijsplafond. De lastenverlichting ter waarde van 5,4 mld euro via de energiebelasting in 2023 is teruggedraaid. Dit heeft een negatief effect op de koopkracht in 2023. Daarnaast zijn er nieuwe belastingen geheven op energieproducenten: de solidariteitsbijdrage en inframarginale heffing. Ten opzichte van de MEV zijn beide belastingen toegevoegd. Ten opzichte van de publicatie Scenario's energieprijzen van december is de geraamde opbrengst van de inframarginale heffing neerwaarts bijgesteld, voornamelijk door lagere elektriciteitsprijzen dan in december voorzien werd.

Gemeenten is de mogelijkheid geboden om 500 euro van de energietoeslag van 2023 reeds in 2022 uit te keren. In de MEV 2023 ontvingen huishoudens met recht op energietoeslag 1300 euro toeslag in 2022 en 2023. Doordat gemeenten 500 euro van het bedrag voor 2023 al in 2022 mochten uitkeren, wordt aan huishoudens in de huidige raming in 2022 nu 1800 euro toegekend en 800 euro in 2023. Voor huishoudens met recht op energietoeslag leidt dit tot een koopkrachtstijging in 2022 ten opzichte van de MEV. In 2023 verliezen zij echter 1000 euro energietoeslag ten opzichte van 2022, wat leidt tot een koopkrachtverlies vergeleken met de raming in de MEV. Voor het EMU-saldo betekent dit een verbetering in 2023 en een verslechtering in 2022 van 500 mln euro.

Bijlage BLO

Tabel A Beleidsmatige lastenontwikkeling 2023-2024

	2023	2024
	mld euro	
Totaal gezinnen, bedrijven, overheid en buitenland	3,9	1,8
Gezinnen	2,5	0,9
Btw	0,9	0,0
Accijnzen	0,0	1,0
Verbruiksbelasting op alcoholvrije dranken	0,0	0,4
Energiebelasting (inclusief opslag duurzame energie- en klimaattransitie)	2,8	-0,2
BPM	-0,1	-0,1
Overdrachtsbelasting	0,2	0,0
Zvw-premies	0,6	-0,7
Loon- en inkomensheffing	-1,9	0,4
Overig gezinnen	0,0	0,0
Bedrijven totaal	1,3	0,8
Waarvan niet-overheid	1,3	0,9
Accijnzen	-0,1	0,3
Energiebelasting (inclusief opslag duurzame energie- en klimaattransitie)	0,4	0,1
Vliegbelasting	0,2	0,0
Overdrachtsbelasting	0,9	0,0
Vennootschapsbelasting	2,0	0,8
Solidariteitsheffing	-3,2	0,0
Inframarginale heffing	-0,2	0,0
Verhuurderheffing	-0,5	-0,3
Aof-premie	0,3	0,1
Zvw-premie	-0,2	-0,6
Loon- en inkomensheffing	1,6	0,4
Overig bedrijven	0,1	0,0
Waarvan overheid	0,0	-0,1
Zvw-premie	0,0	-0,1
Buitenland	0,2	0,0
Vliegbelasting	0,2	0,0

Bijlage Uitgavenplafond

De uitgaven binnen de Rijksbegroting, Sociale Zekerheid en Zorg vallen onder het uitgavenplafond, het maximum dat mag worden uitgegeven in elk jaar van de kabinetsperiode. Er is nu ook een investeringsplafond. Voor de uitgaven die onder dit investeringsplafond vallen, geldt dat middelen vrij naar latere jaren mogen worden geschoven. We vergelijken onze raming van de uitgaven met de uitgavenplafonds uit de Voorjaarsnota 2022, waarin de plafonds definitief zijn vastgesteld (zie tabel B).

De in de Voorjaarsnota gepubliceerde uitgavenplafonds zijn exclusief corona-uitgaven, wij tellen de gebudgetteerde corona-uitgaven erbij op. Dit doen we om het plafond te kunnen vergelijken met de totale uitgaven, die in de CPB-opstelling ook de corona-uitgaven omvatten. De gebudgetteerde corona-uitgaven zijn nu 5,1 mld euro lager dan bij de Voorjaarsnota, het plafond wordt met hetzelfde bedrag verlaagd. De plafonds worden jaarlijks aangepast aan nieuwe lonen en prijzen. De loon- en prijsbijstelling van de uitgaven worden gebaseerd op de huidige CEP-raming. Er zijn enkele plafondcorrecties toegepast door het kabinet, namelijk voor Oekraïne-uitgaven en het Norg-akkoord. Vanwege een andere inschatting van de kosten van het Norg-akkoord door het CPB is er ook een andere plafondcorrectie ingezet. Daarnaast is gecorrigeerd voor niet-beleids effecten van de WW en de bijstand, door de CPB-raming van de WW en bijstand (inclusief loonkostensubsidie uit hoofde van de participatiewet) in constante prijzen en exclusief het effect van beleid af te zetten tegen de overeenkomstige stand uit de Voorjaarsnota. Tot slot is er een andere inschatting van de kosten van de NOW, dit werkt ook door in de plafonds.

Tabel B Uitgavenplafond 2022-2025

	2022	2023	2024	2025
	mld euro			
Uitgavenplafond bij Voorjaarsnota (a)	365,2	373,0	395,1	418,0
Aanpassing uitgavenplafond sinds Voorjaarsnota (b)	-3,8	5,2	10,9	13,4
w.v loon- en prijsbijstelling	0,0	7,9	12,5	15,8
overige aanpassingen	-3,8	-2,6	-1,6	-2,4
Uitgavenplafond totaal geactualiseerd (c=a+b)	361,4	378,2	405,9	431,4
Actuele raming uitgaven (d)	355,5	374,5	401,1	429,4
Overschrijding tov Voorjaarsnota (d) - (c)	-5,8	-3,7	-4,8	-1,9

Tabel B laat zien dat er in 2022 sprake was van overschrijding van het totale uitgavenplafond. Dat komt vooral door onderuitputting; niet alle begrote middelen zijn ook daadwerkelijk besteed. Vanaf 2023 worden de plafonds aanzienlijk verhoogd door hogere lonen en prijzen. De raming van de totale uitgaven blijft onder de aangepaste plafonds; ook in de latere jaren is er nog sprake van onderuitputting in de raming. De uitkomst verschilt wel per deelplafond, zie daarvoor tabel 3.2. Zo is er bij het kader Sociale Zekerheid een overschrijding door de versnelde verhoging van het wettelijk minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen.

Bijlage Inkomstenskader

Voor de inkomstenskader heeft het kabinet bij de Startnota afgesproken hoe hoog het totaal van beleidsmatige aanpassingen mag zijn (het inkomstenskader). Als het kabinet bijvoorbeeld de ene belasting wil verlagen, dan moet een andere belasting omhoog om te voorkomen dat de totale ex-ante inkomsten dalen. Nieuwe budgettaire inschattingen van beleidsmaatregelen in de Startnota en de invoering van nieuwe beleidsmaatregelen ten opzichte van de Startnota zijn met kaderaanpassingen bij de Voorjaarsnota 2022 tegengeboekt.⁵² Bij de Voorjaarsnota 2022 is het inkomstenskader definitief vastgesteld door het kabinet. Bij de Miljoenennota is het kader nogmaals aangepast voor de ontkoppeling ODE van de SDE.

Tabel C Inkomstenskader, 2022-2025

	2022	2023	2024	2025	Cumulatief
	mld euro				
Overschrijding inkomstenskader	3,4	-2,1	2,5	3,2	7,0
w.v. zorg	0,0	-2,6	0,3	0,2	-2,1
w.v. overige beleidsmutaties	3,4	0,5	2,3	3,0	9,2

Voor het inkomstenskader tellen, op enkele uitzonderingen na, alle lastenmaatregelen mee die onder de definitie vallen van de beleidsmatige lastenontwikkeling (blo).⁵³ Onder deze definitie vallen ook maatregelen in de zorgtoeslag en de Zvw-premies. In de Startnota is niet duidelijk omschreven wat mee- of tegenvallers in de Zvw zijn; navraag leert dat de mee- en tegenvallers de som is van alle mutaties van de Zvw-uitgaven, geschoond voor de loon- en prijsbijstellingen. In deze analyse hebben we een ruwe inschatting gemaakt van deze bijstellingen.

In de kabinetsperiode wordt het inkomstenskader overschreden (zie tabel C). Er is sprake van hogere Zvw-uitgaven in de CPB-raming in 2023 en 2024, waardoor de zorgpremies stijgen en de zorgtoeslag mee stijgt. Het gecombineerde effect van beleidsmaatregelen in de zorgtoeslag (-2,0 mld euro voor de lasten) en de bijstelling in de Zvw-premies op het inkomstenskader is gecumuleerd -2,1 mld euro. De overige beleidsmutaties betreffen onder meer de invoering van de solidariteitsbijdrage (in 2022) en de verhoging van het lage vpb-tarief (vanaf 2023).

Deze analyse van het inkomstenskader wijkt op een aantal punten af van het inkomstenskader zoals door het kabinet gepresenteerd. Zo maakt het CPB een eigen raming van de Zvw-uitgaven. Ook zijn er enkele andere ramingsverschillen, dit betreft bijvoorbeeld het jaar waarin de overbruggingswetgeving voor box 3 geboekt is.

⁵² We nemen aan dat de kaderaanpassingen in de Voorjaarsnota leiden tot het sluiten van het kader.

⁵³ Zie Van Kempen en Badir, 2020 ([link](#)).

Digitale bijlagen

De bijlagen bij het Centraal Economisch Plan 2023 (CEP 2023) zijn digitaal beschikbaar op de website van het CPB ([link](#)).

De cijfers in de hiernavolgende tabellen sluiten aan bij de Nationale rekeningen 2021 van het CBS. In de cijfers is de Nationale rekeningen 2015-revisie verwerkt. De cijfers voor de jaren 1995/96 t/m 2021 zijn gebaseerd op CBS-informatie na revisie zoals die in juni 2022 op Statline is gepubliceerd, aangevuld met CPB-interpolaties en door het CPB gemaakte inschattingen met behulp van ontwikkelingen van vóór de revisie 2015. Alle cijfers van vóór 1995 dateren van vóór de revisie 2015, hierdoor is er sprake van een revisiebreuk in de tijdreeksen. Deze breuk is zichtbaar gemaakt door in de tijdreeksen het jaar 1995 zowel vóór als na revisie op te nemen.

De volgende bijlagen zijn beschikbaar:

- 1 Kerngegevens voor Nederland, 1970-2027
- 2 Aanvullende kerngegevens Nederland, 1970-2027
- 3 Kerngegevens wereldeconomie en externe data voor Nederland, 1970-2027
- 4.1 - 4.7 Middelen en bestedingen 2021 t/m 2027 (mld euro, mutaties per jaar in %)
- 5 Middelen en Bestedingen, mutaties, 1970-2027
- 6 Middelen en Bestedingen, niveaus in lopende prijzen, 1970-2027
- 7 Consumptie, inkomen en besparingen van huishoudens en investeringen, 1970-2027
- 8 Nederlandse invoer en uitvoer, 1970-2027
- 9 Prijzen, lonen en de koppeling, 1970-2027
- 10 Kerngegevens arbeidsmarkt, 1970-2027
- 11 Kerngegevens collectieve financiën, naar functie, 1970-2027
- 12 Kerngegevens collectieve sector, uitgaven en inkomsten, 1970-2027
- 13 Belasting- en premieontvangsten, 2000-2027
- 14 Beleidsmatig lastenontwikkeling 2018-2027
- 15 Sociale Zekerheid, 1970-2027
- 16 Belasting- en premietarieven, 2001-2027
- 17 Nominaal besteedbare inkomens, 2023 en 2024
- 18 Koopkracht, wig, lonen en sociale lasten, 1970-2027
- 19A Statische koopkrachtontwikkeling per jaar, 2023 en 2024
- 19B Statische koopkrachtontwikkeling, 2022-2025